

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ÂŞIK HASAN DEDE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERVE CEYDA ÖLÇER

BALIKESİR, 2024

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ÂŞIK HASAN DEDE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERVE CEYDA ÖLÇER

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. ALİ DUYMAZ

BALIKESİR, 2024

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 202112511007 numaralı Merve Ceyda Ölçer'in hazırladığı Âşık Hasan Dede konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 09.09.2024 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Üye (Başkan) Doç. Dr. Mehmet ERSAL

İmza

Üye (Danışman) Prof. Dr. Ali DUYMAZ

İmza

Üye Prof. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN

İmza

Enstitü Onayı

ETİK BEYAN

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

.../.../2024

İmza

Merve Ceyda ÖLÇER

ÖNSÖZ

Popüler kültürün de etkisiyle yeni nesiller için gelenek ve görenekler önemsizleşmektedir. Gelenek ve görenekler dönüşerek farklı kültürler doğurmaktadır. Kültürlerin dönüşmesi bir noktaya kadar kaçınılmazdır ancak halkbilimi, geleneksel kültürün kaydedilmesi ve arşivlenmesi yöntemiyle korumacı bir anlayışı benimsemiştir. Son yıllarda halkbiliminin gelenekleri yaşatarak koruma şeklinde bir tutuma sahip olduğu da gözlemlenmektedir. Bu çalışma; hakkındaki araştırmalar yetersiz olan Gazi Âşık Hasan Dede ile ilgili belleklerde kalan anlatıların, inanış ve uygulamaların güncel durumunu tespit etmek ve kayıt altına almak amacıyla yapılmıştır. Burada velilik ve âşıklık olarak birbirini tamamlayan iki farklı kimliğe sahip olan Gazi Âşık Hasan Dede'nin “bellek mekânı” olan türbesi etrafında oluşan inanış ve uygulamalar ile aynı mahlası kullanan farklı şairlerle şiirleri karışan Âşık Hasan Dede'nin tespit edilebilen şiirleri yer alacaktır. Bu çalışmaya başlamadan önce konuyla ilgili literatür çalışması yapılmıştır. Ardından gözlem ve görüşme teknikleri ile alan araştırması yapılmıştır. Alandan derlenen malzeme yazıya geçirilmiş ve bilimsel yöntemlerle incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın “Giriş” bölümünde; araştırmanın problemi, amacı, önemi, varsayımları, sınırlılıkları ve araştırma içinde sık sık kullanılan kavramların tanımlarına yer verilmiştir. “İlgili Alanyazın” bölümünde, çalışmanın kuramsal çerçevesinden ve Gazi Âşık Hasan Dede ile ilgili yapılan diğer çalışmalara yer verilmiştir. “Yöntem” bölümünde ise çalışmada kullanılan yöntem ve tekniklerden bahsedilmiştir. “Bulgular ve Yorumlar” bölümünde ilk olarak çalışmanın yapıldığı alan hakkında bilgi verilmiştir. Ardından Kırıkkale'nin tarihi, Hasandede kasabası hakkında bilgi verilmiştir. “Halk Edebiyatı” ve “Halk Bilimi” başlıklı bölümlerde ise sahadan derlediğimiz malzemeler yazıya geçirilerek incelenmeye çalışılmıştır. “Sonuç” bölümünde edinilen bilgiler dahilinde Gazi Âşık Hasan Dede ve kasaba halkının onun hakkındaki inanışları, uygulamaları ve anlattıkları anlatılar doğrultusunda halk edebiyatı ve halk bilimi bağlamında bir değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmanın asıl bölümleri dışında kalan “Kaynak Kişi Listesi”, “Fotoğraflar”, “Kaynakça” başlıkları da yer almaktadır. “Kaynak Kişi Listesi” başlığında, çalışma yapılan sahadaki görüşülen kişilerin ayrıntılı bilgileri yer almaktadır. “Fotoğraflar” başlığında derleme sahasında çekilen fotoğraflar yer almaktadır. “Kaynakça” başlığında ise çalışma sırasında yararlanılan yazılı kaynaklar künyeleriyle birlikte yer almaktadır.

Gazi Âşık Hasan Dede başlıklı bu çalışmamı tamamlarken ufkumu açan, sorduğum sorularla ve sorduğu sorularla bana yeni pencereler açan, çalışmamın başından sonuna kadar her an bana destek olan sayın hocam Prof. Dr. Ali DUYMAZ’a; lisans eğitimimde halk edebiyatıyla tanışmamı sağlayan, bana ne olmak istediğimi öğreten bu çalışmada da sorduğum her soruyu sabırla cevaplayan, fikirlerine başvurmadan keyif aldığım sayın hocam Prof. Dr. Satı KUMARTAŞLIOĞLU’na; bana halk edebiyatının, halk biliminin de sorgulanabilir olduğunu öğreten, desteklerini esirgemeyen sayın hocam Prof. Dr. Halil İbrahim ŞÂHİN’e ve beni cesaretlendiren sayın hocam Arş. Gör. Ceren Demirel ŞEKERCAN’a teşekkürü bir borç bilirim. Derleme çalışmalarım sırasında bana misafirperverlikleriyle destek olan ve kapılarını açan Hasandede kasabası halkına da ayrıca teşekkür ederim. Son olarak çocukluğumdan itibaren atasözü, deyim ve manilerle tanışmamı sağlayan rahmetli anneannem Fatma CÖNGER’e, bu çalışmanın hazırlanmasında bana maddi ve manevi her desteği sağlayan, kendime inanmayı bıraktığımda dahi bana inanmayı bırakmayan sevgili annem Yeter ÖLÇER’e, sevgili babam Metin Ali ÖLÇER’e ve sevgili abim Cemâl Kaan ÖLÇER’e, bana her zaman inanan ve yaptığım çalışmayla gurur duyan sevgili arkadaşım Emre TERZİ’ye de teşekkürü borç bilirim.

Balıkesir, 2024

Merve Ceyda ÖLÇER

ÖZET

ÂŞIK HASAN DEDE

ÖLÇER, Merve Ceyda

Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ali DUYMAZ

2024, 90 Sayfa

Bu çalışmada; Kırıkkale ili, Hasandede kasabasında türbesi bulunan Gazi Âşık Hasan Dede ile ilgili inanışlar, ritüeller, menkıbeler kasaba halkı esas alınarak derlenmiştir. Hasandede kasabasında yaşayan halkın bilgilerine başvurulmuştur. Kasaba halkının hafızasında kalan inanış, uygulama ve ritüeller derlenmiştir. Gazi Âşık Hasan Dede ile ilgili toplanan menkıbelerin bir kısmı motif merkezli bir kısmı bağlam merkezli olmak üzere incelenmiştir. Kasabada anlatılan menkıbeler herkes tarafından bilinmekle beraber araştırmada tekrara düşmemek adına ayıklanarak tahlil edilmiştir. Derlenen inanış ve uygulamalar kökenleri ve bağlamları itibariyle incelenmiştir. Temel halk edebiyatı antolojilerindeki Gazi Âşık Hasan Dede başlıklı şiirler ikinci bölüm olarak araştırmaya alınmıştır. Konudan uzaklaşmamak adına incelenmeye tabi tutulmamıştır.

Bir alan araştırması olan bu çalışmada öncelikle Gazi Âşık Hasan Dede ve Tameşvarlı Âşık Hasan'ın aynı kişi olup olmadığı sorusuyla yola çıkılmıştır. Ancak bunun cevabını verebilmek için tüm cönklerin taranması, "Hasan" mahlaslı tüm âşıkların şiirlerinin derlenmesi ve incelenmesi gerektiğinin farkına varılmıştır. Uzun yıllar çalışma gerektiren bu sorunun ucu açık bırakılmakla beraber bu konu hakkındaki görüşlere araştırmada yer verilmiştir.

Bu araştırmada Hasandede kasabasının tarihi, coğrafyası gibi konulara değinilmektedir. Son bölümde Gazi Âşık Hasan Dede'nin şiirlerine de yer verilmiştir. Çalışmanın temelini oluşturan halk edebiyatı ve halk bilimi ürünleri, sahadan derleme yoluyla elde edilmiştir. Bu ürünler incelenerek ve değerlendirilerek Hasandede kasabasındaki halkın kültürel dokusu, inanışları ve ritüelleri hakkında sonuçlar elde

edilmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda Gazi Âşık Hasan Dedeyle ilgili araştırmaların artması gerektiği kanısına varılmıştır. Veli kişiliğinin, derlemeler yapılarak kaydedilmesi gerektiği; âşık yönünün ise cönkler takip edilerek araştırılması gerektiği kanısına varılmıştır.

Bu çalışma Kırıkkale ili, Hasandede kasabasında Gazi Âşık Hasan Dede türbesi etrafında oluşan inanış, uygulama ve menkıbeleri farklı açılardan değerlendiren bir alan araştırmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Kırıkkale, Hasandede Kasabası, Menkıbe, Veli Kültü, Âşıklık Geleneği.

ABSTRACT

ASHIK HASAN DEDE

ÖLÇER, Merve Ceyda

Master Thesis, Department of Turkish Language and Literature

Advisor: Prof. Dr. Ali DUYMAZ

2024, 90 Pages

In this study, beliefs, rituals, and legends related to Gazi Âşık Hasan Dede, whose tomb is located in the village of Hasandede in Kırıkkale province, have been compiled based on the accounts of the village residents. The knowledge of the residents of Hasandede was consulted, and the beliefs, practices, and rituals that remained in their memory were compiled. Some of the legends collected about Gazi Âşık Hasan Dede were examined with a motif-centered approach, while others were analyzed with a context-centered approach. Although the legends told in the village are widely known, they were sifted and analyzed in the study to avoid repetition. The collected beliefs and practices were examined in terms of their origins and contexts. Poems titled "Gazi Âşık Hasan Dede" in basic folk literature anthologies were included as the second part of the research but were not subjected to analysis to stay focused on the main topic.

This field study initially set out to determine whether Gazi Âşık Hasan Dede and Tameşvarlı Âşık Hasan were the same person. However, it was realized that to answer this question, it would be necessary to scan all manuscript collections and compile and examine the poems of all poets using the pseudonym "Hasan." Although this question, which requires many years of work, was left open-ended, opinions on the subject were included in the study.

This research touches upon topics such as the history and geography of Hasandede village. In the last section, poems of Gazi Âşık Hasan Dede were also included. The main part of the study, consisting of products of folk literature and folklore, was obtained through field compilation. These products were subjected to

various analyses and evaluations to derive conclusions about the cultural fabric, beliefs, and rituals of the people in Hasandede village. As a result of the research, it was concluded that studies on Gazi Âşık Hasan Dede should be increased. It was determined that his saintly personality should be recorded through compilations, and his poet aspect should be researched by following the manuscripts.

This study is field research that evaluates the beliefs, practices, and legends formed around the tomb of Gazi Âşık Hasan Dede in the village of Hasandede in Kırıkkale province from different perspectives.

Keywords: Kırıkkale, the town of Hasandede, Legend, Sufi Culture, Ashik Tradition.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Problemi	1
1.2. Araştırmanın Amacı	1
1.3. Araştırmanın Önemi.....	2
1.4. Araştırmanın Varsayımları	2
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	3
1.6. Tanımlar	3
2. İLGİLİ ALANYAZIN	17
2.1. Kuramsal Çerçeve.....	17
2.2. İlgili Araştırmalar.....	17
3. YÖNTEM.....	20
3.1. Araştırmanın Modeli	20
3.2. Evren ve Örneklem	21
3.3. Veri Toplama Araçları ve Teknikleri	21
3.4. Verilerin Toplanma Süreci.....	21
3.5. Verilerin Analizi	22
4. BULGULAR VE YORUMLAR.....	24
4.1. Araştırma Alanı Hakkında Bilgiler	24
4.1.1. Tarih	24
4.1.2. Coğrafya.....	25
4.1.3. İdari Yapı.....	25
4.1.4. Ekonomik Durum.....	25
4.1.5. Kırıkkale İsminin Kökeni.....	26
4.2. Gazi Âşık Hasandede'nin Menkıbevi Kişiliği	26
4.2.1. Menkıbeler ve İncelemeler.....	27
4.2.2. Gazi Âşık Hasan Dede'nin Tarihsel Kişiliği Hakkındaki Sözlü Rivayetler.....	39
4.3. Gazi Âşık Hasan Dede'nin Âşık Kişiliği	43
4.3.4. Şiirleri	45

4.4. Gazi Âşık Hasan Dede Ocağı ve Türbesi Etrafındaki Uygulamalar	80
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	84
5.1. Sonuçlar	84
5.2. Öneriler	85
KAYNAKÇA.....	86
EK-1. Kaynak Kişi Listesi	90

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz	: Bakınız.
C	: Cilt.
çev.	: Çeviren.
KK.	: Kaynak kişi.
İ. Ö	: İslam'dan önce.
m	: Metre.
km	: Kilometre.
s.	: Sayfa.
vb.	: Ve benzeri.

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Problemi

Sözlü kültür ürünleri; bir halkın sosyal, siyasi, ekonomik şartlarını yansıtmakla beraber bunların herhangi birinin değişimi sonucundaki etkilerinin de izlenebileceği önemli ürünlerdir. Günümüzde; teknolojinin gelişimi, popüler kültür ve daha birçok sebepten ötürü bu ürünler muhafaza edilememektedir. Bunun sonucu toplumlar tek tipleşmekte ve bireyselleşmektedir. Bu çalışma; sözlü kültür ürünlerinin hızla kaybolduğu bir dönemde, Kırıkkale ili, Hasandede kasabasında türbesi bulunan Gazi Âşık Hasan Dede'nin menkıbelerini tamamen unutulmadan derlemek, kasaba halkının bu doğrultuda oluşan inanış ve uygulamalarını kayıt altına almak amacıyla yapılmıştır.

Çalışmanın Hasandede kasabası özelinde yapılıyor olması, bu yörede ve Gazi Âşık Hasan Dede hakkında daha öncesinde detaylı bir çalışma yapılmamış olmasından kaynaklanmaktadır.

Tüm bu etkenlerden dolayı çalışılacak alan olarak Kırıkkale ilinin Hasandede kasabası, konu olarak da Gazi Âşık Hasan Dede hakkında anlatılan menkıbeler, kasaba halkının inanış ve ritüelleri ve Gazi Âşık Hasan Dede'nin şiirleri belirlenmiştir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Âşık Hasan Dede adlı bu çalışmada öncelikli olarak, alan araştırması yöntemiyle incelediğimiz Hasandede kasabasındaki, Gazi Âşık Hasan Dede ile ilgili anlatılan menkıbeler, uygulanan ritüeller, türbe etrafında oluşan uygulamalar kaybolmadan kayıt altına alınması amaçlanmıştır. Çünkü genel olarak Kırıkkale özel olarak ise Gazi Âşık Hasan Dede hakkında yapılmış çalışmalar yüzeysel ve eksik kalmaktadır. Bazı âşıklar hakkında yapılan çalışmalar hem nitel olarak hem de nicel olarak oldukça fazladır. Bazı âşıklar hakkında yapılan çalışmalar ise hakkında bildiğimiz bilgiler az olduğu için yetersiz kalmaktadır. İşte Gazi Âşık Hasan Dede de

hakkında az çalışma yapılan bu Âşıklar arasındadır. Bu çalışmaların artabilmesi için Gazi Âşık Hasan Dede'nin tekrar gündeme gelmesi önemli bir noktadır. Bu araştırmanın amaçlarından biri de âşık edebiyatının bu eksik kalan kısmına parmak basmaktır.

Popüler kültürün etkisinden dolayı geçmişten bugüne gelen kültür unsurları, gelenekler ve görenekler unutulmaya yüz tutmuş durumdadır. Köyden kente yoğun göç, teknolojinin bu denli gelişmesi, aile birliğinin zayıflaması ve toplumun bireyselleşmesi, ekonomik durumun gerilemesi bu durumun başlıca sebeplerindedir. Bu sebeplerin sonuçları da maalesef halk edebiyatı ve halk bilimi ürünlerinin unutulmasıdır. Bu araştırmanın amaçlarından biri de unutulmaya yüz tutmuş anlatıları, inanış ve uygulamaları kayıt altına almak ve gelecek nesillere aktarmaktır. Halk bilimi ve halk edebiyatı ancak kayıtlı bir şekilde takip edilirse gösterdiği gelişim takip edilebilir bir hal alır. Bunun yanı sıra Gazi Âşık Hasan Dede'ye ait olan şiirlerin de toplu olarak bulunması amaçlanmıştır. Kim olduğu konusunda tartışmalar olan bir âşığa ait olduğu düşünülen şiirler toplanmalıdır. İleride yapılabilecek cönk araştırmaları için Gazi Âşık Hasan Dede'nin şiirlerinin kısmen antoloji niteliğinde toplu olarak bulunması önemli bir kolaylık sağlayacaktır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Bu çalışma, geçmişte halk edebiyatı üzerine ve halk bilimi ürünleriyle ilgili yeterli çalışma yapılmayan Gazi Âşık Hasan Dede ile ilgili anlatılan menkıbeleri, ritüelleri, inanışları tespit ederek kayıt altına almaya çalışması bakımından önem arz etmektedir.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

Sözlü kültür, içinde bulunduğumuz dönemde popüler kültürün de etkisiyle hızla kaybolmaktadır. Son yıllarda köylerden kentlere göç oranları artmış bunun sonucu olarak da sözlü kültür ürünleri, gelenekler ve görenekler, toplumun ideal olarak saydığı velileri unutulmaya yüz tutmaktadır. Bu bağlamda Kırıkkale, Hasandede kasabasında da nüfus azalmış ve Hasan Dede hakkında anlatılan birkaç anlatı ve inanış dışında konuya hâkim olan kişilerin azaldığı tespit edilmiştir.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma, Anadolu'nun birçok yerinde bilinen Gazi Âşık Hasan Dede'nin Kırıkkale, Hasandede kasaba halkının inanış, uygulama ve anlattığı anlatılarla sınırlandırılmıştır.

Çalışma kapsamında Kırıkkale'de yer alan Hasandede kasabası ziyaret edilmiş ve çalışmanın alanı bu köy ile sınırlandırılmıştır.

1.6. Tanımlar

Efsane

Efsane dilimize Farsçadan geçen ve anlamı “masal, hikâye, öykü” anlamına gelen sözcüktür. Arapçada “esatir, üstûre”, İngilizcede “legend”, Almancada “sage”, Fransızcada “legende” şeklindedir (Oğuz, 2021, s. 301).

Efsane, en basit anlamıyla bir izah ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Sakaoğlu, efsane için en iyi bilinen târif olarak Grimm Kardeşlerin tanımını belirtir. “*Efsane, gerçek veya hayali muayyen şâhıs, hadise veya yer hakkında anlatılan hikayedir*” (Sakaoğlu, 2018, s. 21).

Efsane; bir yerin, taşın, gölün nasıl oluştuğu, coğrafi bir yerin ismini nasıl aldığıyla ilgili anlatılara verilen isimdir. Bunu masallardan ayıran gerçekten inanılıyor olmasıdır. Sakaoğlu, efsanenin özelliklerini şu şekilde tespit etmiştir:

Şâhıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılırlar. Anlatılanların inandırıcılık vasfı vardır. Genellikle şâhıs ve hadiselerde tabiatüstü olma vasfı görülür. Târiflerde yer almayan şu özelliği de dördüncü madde olarak ilave edebiliriz: Efsanelerin belirli bir şekli yoktur; kısa ve konuşma diline yer veren bir anlatıdır (Sakaoğlu, 2018).

Menkıbe

Menkıbe en temel tanımıyla dini şâhıslarla ilgili efsanelerdir. Efsanelerle aynı özellikleri taşırlar. Menkıbeler, genellikle gerçek olduğuna inanılan veya gerçek uhrevi kişilerin veya kahramanların yaşamlarından alınan olayları anlatır ve bu olaylar genellikle olağanüstü öğelerle doludur. Menkıbeler, genellikle sözlü geleneğe dayanır

ve kuşaktan kuşağa aktarılır. Toplumun değerleri, inançları ve kültürel mirası hakkında önemli bilgiler içerebilir ve bu nedenle folklorik bir öneme sahiptir. Genellikle halkın yaşamından izler taşır ve halkın dini yaşamını yansıtan bir ayna gibidir. Bu nedenle menkıbeler toplumun değerlerini koruma ve aktarma işlevini de yerine getirirler. Menkıbeler, genellikle bir öğretici veya ders verici mesaj taşırlar. Bu mesajlar, dinî öğretileri vurgulamak, ahlaki değerleri pekiştirmek veya insan ilişkileri üzerine düşündürmek gibi farklı amaçlarla kullanılabilir.

Türk Halk Edebiyatı El Kitabında menkıbe, “*Velilerin kerametlerini nakleden küçük hikayelerdir. Bu hikayeler önce tasavvufi- biyografik kitaplarda ve evliya tezkirelerinde yer almıştır. IX. – X. Yüzyıllardan itibaren tek bir veli hakkındaki menkabeleri toplayan “menakıp, menakıpname”, “Vilayetname, velayetname” adlarıyla anılan eserler doğmuş, Arap, Fars ve Türk dillerinde yazılarak İslam aleminin her tarafında okunmuştur. Anadolu’da faaliyet gösteren Mevlevilik, Kadirilik, Rifailik, Vefailik vb. tarikat çevrelerinde ün salmış büyük pirlere ve şeyhlerin adına birtakım menakıpnameler tertip edilmiştir. Bu eserler dönemlerindeki Anadolu’nun iç durumunu, şehir hayat ve teşkilatını, farklı sosyal tabakaları ve bunlar arasındaki ilişkileri, ekonomik hayatı, dini faaliyetleri, gelenek ve görenekleri mükemmel şekilde aktiren eserlerdir. Daha sonra özellikle XV. yüzyılda Hacı Bektaş Veli öğretisine dayalı olarak kurulan Bektaşî tarikatı çevrelerinde Hacı Bektaş başta olmak üzere onun halifelerinden bazıları ve “Abdalan-ı Rum” zümresinin ileri gelenleri için yeni menkıbeler yazılmıştır. Bunlar arasında “Menakıb-ı Seyyid Harun-ı Veli”, “Nenakıb-ı Sadruddin-i Konevi”, “Menakıb-ı Seyyid Mahmud Hayrani”, Menakıb-ı Hacı Bektaş Veli”, “Menakıbu’l Kudsiyye fî Menasibi’l-Ünsiyye”, “Vilayetname-i Hacım Sultan”, “Vilayetname-i Abdal Musa”, “Vilayetname-i Seyyid Ali Sultan”, “Vilayetname-i Sultan Şucuaddin”, “Vilayetname-i Otman Baba”, Menakıb-ı İbrahim Gülşeni”, “ Menakıb-ı Hacı Bayram Veli”, “Menakıb-ı Kaygusuz Abdal” sayılabilir” (Akarpınar, 2021, s. 546-547) olarak tanımlanmaktadır.*

Ahmet Yaşar Ocak ise menkıbeyi en kısa haliyle bir velinin kerametlerini anlatan kısa hikayeler olarak tanımlamıştır. “İlk önce tasavvufi biyografi kitaplarında ve evliya tezkirelerinde yer almıştır. Muhtemelen XIII. yüzyıldan başlayarak, tek bir veli hakkındaki menkabeleri toplayan ve kendilerine menakıb, menakıpname veya bazen de vilayetname (yahut velayetname) denilen müstakil eserler doğmuş, Arapça, Farsça ve Türkçe gibi çeşitli dillerle yazılıp İslam aleminin her tarafında okunur olmuşlardır” (Ocak, 1983, s. 25). Menkıbe, temel özellikler bakımından bakıldığı zaman esasen efsanedir. İzah amacı taşır. Efsanelerde de olağanüstülükler vardır ancak menkıbelerdeki olağanüstülükleri keramet olarak adlandırmamız daha doğru olacaktır. Bu konuda Sakaoğlu “Keramet adını verdiğimiz harikulade olaylara yer veren küçük hikayelere menkıbe denildiğine göre, içinde bu tür olayların yer almadığı sadece bir

tabiat olayını, bir varlığın meydana gelişini anlatan küçük hikayelere de efsane denilecektir. Bize düşen görev, bu iki kavramın tanımlarında yer alan ifadelerin olaylara yansımalarını iyice değerlendirmektir” (Sakaoğlu, 2018, s. 41).

Veli Kültü

Veli, Arapça kökenli bir terim olup, "arkadaş" veya "dost" anlamına gelir. Ancak Türk Halk Edebiyatı'nda veli kavramı daha geniş bir anlamda kullanılmış ve manevi otorite, rehberlik ve ilahi aşk gibi kavramlarla ilişkilendirilmiştir. Veli, Türk Halk Edebiyatı'nda genellikle ermiş, akıllı, bilge ve ilahi aşkla dolu bir kişilik olarak tasvir edilir. Onun öğretileri ve yaşam tarzı, toplumda derin bir etki bırakır. Veli, sadece manevi rehberlik sağlamakla kalmaz, aynı zamanda adalet, doğruluk, sevgi ve hoşgörü gibi erdemleri de öğretir. Onun yaşamı ve öğretileri, Türk toplumunda güçlü bir etki yaratır ve insanların manevi arayışlarını yönlendirir. Türk Halk Edebiyatı'nda veli kültürü, genellikle halk hikayeleri, destanlar, maniler ve koşmalar gibi çeşitli edebi türlerde işlenir. Veliye duyulan saygı ve hayranlık, bu eserlerde sıkça dile getirilir ve velinin mucizeleri, öğütleri ve yaşamı anlatılarak topluma aktarılır.

Veli kültürünün Türklere etkisi oldukça derin ve kalıcı olmuştur. Veli, sadece bir kişi olarak değil, aynı zamanda bir ideali temsil eder. “Türk- İslam kültür ve medeniyetinin teşekkülünde gaziler kadar velilerin de büyük rolü olmuştur. Hatta denilebilir ki, eski alp tipinin bir devamı olmakla beraber, gaziler de İslam dininin değerler sistemi içinde yer aldıklarına ve bu değerler uğruna savaştıklarına göre, doğrudan doğruya bu değerlerin taşıyıcısı, yayıcısı ve asırlar boyunca devam ettiricisi olan velilerin rolü gazilerden de büyüktür” (Kaplan, 2019, s. 119). Velinin öğretileri ve yaşam tarzı, Türk toplumunda sosyal, kültürel ve manevi değerlerin şekillenmesine katkıda bulunmuştur. Veli kültürü, Türklerin manevi dünyasını zenginleştirmiş, toplumsal birlik ve dayanışmayı güçlendirmiş ve halkın yaşamına derin bir anlam katmıştır.

Veli kültürünün kökeni, Türk toplumunun İslam'ı kabul etmesinden öncesine ve bununla birlikte İslami tasavvuf geleneğine dayanmaktadır. İslam tasavvufunda veli, Allah'a yakınlık ve irfan sahibi olarak kabul edilir. Ancak Türk Halk Edebiyatı'nda bu kavram, İslam öğretilere yerleşmiş olmasına rağmen, daha özgün bir şekilde işlenmiştir. Türk kültüründe var olan Şaman- kam ve Türk-Moğol geleneklerinin etkisiyle şekillenen veli kültürü, İslami unsurlarla harmanlanmış ve kendine özgü bir

karakter kazanmıştır. Türk halk edebiyatında İslam öncesi dönemde, İslam'dan ve veli kültüründen önce, benzer işlevlere sahip fakat farklı kökenlere dayanan unsurlar mevcuttu. Türklerin Orta Asya'daki göçebe yaşam tarzı ve Şamanizm gibi yerel inanç sistemleri, bu dönemde edebi ürünlere yansıyan temel unsurlardı.

Şamanizm, Türklerin İslam öncesi dönemdeki ana inanç sistemi idi ve doğa, ruhlar ve manevi güçlerle yakın ilişkiler kurmayı esas alıyordu. Şamanlar- kamlar, toplumda hem dini hem de manevi liderlik rollerini üstlenirlerdi. Onlar, ruhlarla iletişim kurarak toplumun ve bireylerin sağlığı, güvenliği ve refahı üzerinde etkili olurlardı. Şamanların yaptığı ayinler, dualar ve ritüeller, toplumun ruhsal ihtiyaçlarını karşılamanın yanı sıra, sosyal dengeyi sağlama ve toplumsal olaylara yönelik çözümler bulma amacını taşırdı¹.

“Türklerin tarihinin nispeten geç bir devrinden itibaren varlığını bu sürede kabul edebileceğimiz Şamanizm'in, İslamiyet'i kabul dönemine kadar yaşadığı, hatta daha evvel Türkler'in girdikleri Budizm, Zerdüştlük, Mazdeizm ve Maniheizm benzeri muhtelif dinlerin kabulünden sonra da yine halk tabakaları arasında sürdüğü şüphesizdir. İslami dönemde ise, izlerinin günümüze kadar hala silinmediği, Köprülü, İnan ve benzeri yerli yabancı birçok alimin çalışmalarıyla ortaya konulmuştur. Anadolu'ya intikal ettiğini hatta bazı tarikatların teşekkülündeki hisselerini vukufufla ortaya koymuştur” (Ocak, 1983, s. 73- 74).

İslam'ın Türkler arasında yayılmasıyla birlikte, Şamanizm ve diğer yerel inanç sistemleri yerini İslamiyet'e bıraktı ve İslam kültürüyle sentezlenerek yeni bir dönem başladı. Ancak, Türk halk edebiyatında İslam öncesi döneme ait motifler ve unsurlar hala varlığını sürdürmektedir ve bu, Türk kültürünün köklü ve zengin bir mirasını oluşturur.

Türk Halk Edebiyatı'nda veli kültü, sadece manevi ve dini boyutlarıyla değil, aynı zamanda siyasi yönleriyle de önemli bir rol oynamıştır. Özellikle Türklerin tarih boyunca yaşadığı siyasi ve sosyal değişimler, veli figürünün siyasi yönlerini etkilemiş ve şekillendirmiştir.

Türk Halk Edebiyatı'nda veliler genellikle sadece manevi rehberler olarak değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasi liderler olarak da kabul edilmişlerdir.

---

¹ Detaylı bilgi için bkz: Ocak, Ahmet Yaşar, Alevi ve Bektaşî inançlarının İslam öncesi motifleri, İstanbul, İletişim Yayınevi, 2002.

Özellikle Orta Asya'da Türk boylarının yaşadığı dönemlerde, velilerin etkisi siyasi otoriteler üzerinde büyük olmuştur. Veliler, halk arasında büyük saygı ve itibar görmüş, hatta bazı durumlarda devletin yönetimine de etki etmişlerdir. “Bunlardan tanınmış olanlarından biri Fatih’in hocası Akşemseddin’dir. Ali İhsan Yurd, Akşemseddin’in menakıbnâmesi ile eserlerini ihtiva eden bir kitap neşretmiştir” (Kaplan, 2019, s. 124). Türk tarihinde de Türk halk edebiyatında da bu ve bunun gibi yaşlı- bilge tiplere sıklıkla rastlanmaktadır. Bundan dolayı hem İslam öncesinde hem de İslam’ın tesirlerinden sonra bilge tipi gelişerek ve dönüşerek edebiyatta yer almaya devam etmiştir.

“Türk ve Moğol tarihinde güçlü kişiliğe sahip kamların, siyasi ve içtimai hayata müdahale ettikleri görülmüştür. Mesela Cengiz Han’ın kamı Kököçü’nün böyle biri olduğunu biliyoruz. Türkiye tarihinde ise Selçuklu ve Osmanlı döneminde tıpkı bu eski şamanlar gibi siyasi güç ve iktidara yönelik emeller besleyen bazı şeyhlerin varlığını da çok iyi biliyoruz” (Ocak, 1983, s. 71).

Bununla birlikte, Osmanlı döneminde veli kültürü daha da önem kazanmıştır. Osmanlı Devleti'nde tarikatlar ve dervişler hem manevi rehberlik sunan hem de siyasi güce sahip olan önemli aktörler haline gelmiştir. Özellikle Bektaşilik, Mevlevîlik ve Nakşibendilik gibi tarikatlar, siyasi arenada etkili bir rol oynamış ve devletin yönetimine doğrudan veya dolaylı olarak katkı sağlamışlardır. Velilerin halk arasında geniş bir takipçi kitlesi bulunması, onları siyasi güç sahibi yapmış ve devletin politikaları üzerinde etkili olmalarını sağlamıştır. Ancak velilerin siyasi etkisi sadece devlet düzeyinde değil, aynı zamanda halkın siyasi bilincini ve tutumlarını da etkilemiştir. Veliler, adalet, eşitlik, hoşgörü gibi evrensel değerleri savunmuş ve halkı bu yönde yönlendirmiştir. Onların öğretileri ve yaşam tarzları, toplumun siyasi davranışlarını belirlemiş ve siyasi kararların alınmasında etkili olmuştur. Türk Halk Edebiyatı'nda veli kültürü sadece manevi bir boyutu değil, aynı zamanda siyasi yönleriyle de derin bir şekilde işlenmiştir. Veliler, toplumun siyasi yapılanmasında önemli roller üstlenmiş, devletin yönetimine ve halkın siyasi bilincine etki etmişlerdir. Bu nedenle, veli kültürü Türk toplumunun siyasi ve sosyal tarihinde önemli bir yer tutar.

Keramet

Türk Halk Edebiyatı'nda "velilerin kerameti" kavramı, İslam öncesi kamların ve İslam inancının etkisi altında şekillenmiş ve halkın manevi dünyasında önemli bir yer tutmuştur. Veliler, tasavvuf geleneğinde özel bir ruhsal yüceliğe ulaşmış kişiler

olarak kabul edilirler. Onların gösterdiği kerametler, insanların manevi dünyalarına ışık tutan ve inançlarını pekiştiren olağanüstü olaylardır.

“İslami dönemdeki veli şahsiyetlerin kerametleri, İslamiyet öncesindeki kamların olağanüstü vasıflarıyla benzerlik arz eder. Bu benzerliklerden birisi velilerin de çeşitli şekillerde ateşe hükmederek keramet göstermeleridir. Bu konuda Fuat Köprülü eski baksıların halkın muhayyilesinde efsanevi bir şekil alan kerametleri artık mutasavvıflara isnat oluyordu” (Kumartaşlıoğlu, 2016, s. 140).

Keramet kavramı, peygamberlerin gösterdiği mucizelerden farklı bir niteliğe sahiptir. Peygamberler, Allah'ın doğrudan kendilerine verdiği ilahi güçle mucizeler gerçekleştirirler. Bu mucizeler, doğa yasalarının üstünde gerçekleşen ve sadece Allah'ın izniyle gerçekleşebilen olağanüstü olaylardır. Peygamberlerin mucizeleri, genellikle kutsal metinlerde detaylı bir şekilde anlatılır ve inananlar için kesin bir delil olarak kabul edilir. Öte yandan, velilerin kerameti, daha çok tasavvufi anlayışın bir parçası olarak değerlendirilir. Veliler, Allah'a olan derin imanları ve manevi arayışları sonucunda, bazı durumlarda olağanüstü yeteneklere sahip olabilirler. Bu kerametler, genellikle insanların manevi rehberleri olarak kabul edilen velilerin, Allah'ın izniyle gerçekleştirdiği olağanüstü olaylar olarak görülür.

Peygamberlerin mucizeleri, genellikle toplumlarına getirdikleri yeni dinin doğruluğunu kanıtlamak amacıyla gerçekleşirken, velilerin kerametleri genellikle onların manevi gücünü ve Allah'a olan bağlılıklarını vurgular. Peygamberlerin mucizeleri genellikle tüm insanlığı etkilerken, velilerin kerametleri genellikle daha bireysel ve manevi bir deneyim olarak yaşanır. Ancak her iki durumda da mucize ve keramet kavramları Allah'ın varlığını ve gücünü insanlara hatırlatma amacını taşır. Hem peygamberlerin mucizeleri hem de velilerin kerametleri, insanları Allah'a olan inançlarını pekiştirmeye teşvik eder ve manevi bir rehberlik sunar.

Sonuç olarak, Türk Halk Edebiyatı'nda velilerin gösterdiği kerametler, peygamberlerin mucizelerinden farklı bir niteliğe sahiptir. Ancak her ikisi de insanların manevi dünyasında önemli bir yer tutar ve inananlar için Allah'ın varlığını ve gücünü hatırlatan önemli olaylardır.

Âşık

Âşıklar, saz çalarak ve şiir söyleyerek geleneği nesilden nesile aktaran önemli kültürel taşıyıcılarıdır. Âşıklık geleneği, Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan geniş bir coğrafyada, Türklerin tarihsel süreç içinde oluşturduğu zengin bir kültürel birikimin parçasıdır. Orta Asya'da şamanlardan, ozanlardan ve baksılardan etkilenecek gelişen bu gelenek, İslamiyet'in kabulüyle birlikte tasavvufi öğelerle zenginleşmiş ve Anadolu'da kendine özgü bir kimlik kazanmıştır. “XIV. ila XVI. asırlarda da Osmanlı İmparatorluğu memleketlerinde saz şairleri vardı. Araştırmalarımızı diğer Türk memleketlerine ve daha eski asırlara genişletecek olursak, Müslümanlığın zuhurundan evvel Asya’da kurulmuş eski Türk imparatorluklarında da bu şair- çalgıcılara tesadüf ederiz. Ancak biz âşık edebiyatı dediğimiz zaman, sadece XVI. ila XX. hatta XVII. ila XX. asırlar esnasında Anadolu’da yetişen ve oldukça bol eserleri ve edebi ananeleri zamanımıza kadar devam edip gelen saz şairlerine mahsus şiir kastını kastetmekteyiz” (Köprülü M. F., 2014, s. 231- 232)². 16. yüzyıldan itibaren âşıkların isimleri ve eserleri yazılı kaynaklarda daha sık görülmeye başlanmıştır.

Âşıklar, sadece edebi üretimle değil, aynı zamanda toplumsal rollerle de ön plana çıkarlar. Köyden köye, şehirden şehre dolaşarak halkın eğlence ihtiyacını karşılayan, düğün, bayram ve çeşitli törenlerde şiirlerini icra eden âşıklar, aynı zamanda toplumsal olaylara ve sorunlara da şiirlerinde yer vererek halkın sesi olurlar. Bu yönleriyle âşıklar hem birer sanatçı hem de birer halk bilgisi olarak toplumda saygı görürler.

Âşık edebiyatının temel özelliklerinden biri, sözlü kültüre dayalı olmasıdır. İcra ortamlarını genelde; köy odaları, düğünler, pazar- panayır yerleri, kahvehaneler, salon programları, dernek- vakıf büroları ve diğer zeminler oluşturmaktadır (Düzgün, 2021, s. 435-438). Âşıklar, genellikle irticalen şiirlerini söyleyebilirler ve bu durum onlara anında tepki verme ve izleyiciyle etkileşim kurma imkânı sağlar. Hece ölçüsünü kullanarak yazılan şiirler, dörtlükler halinde düzenlenir ve genellikle 7’li, 8’li ve 11’li hece kalıplarına dayanır. Konu olarak aşk, doğa, kahramanlık, tasavvuf ve toplumsal olaylar sıkça işlenir.

---

² Detaylı bilgi için bkz: Köprülü, Mehmet Fuad, Edebiyat Araştırmaları I, İstanbul, Alfa Tarih Yayınları, s. 77- 187.

Âşıklar, Türk kültürünün devamlılığını sağlayan önemli figürlerdir. Onların eserleri, sadece sanatsal değer taşımakla kalmaz, aynı zamanda tarihsel ve sosyolojik bilgiler de içerir. Âşıkların yaşam tarzları, gezgin olmaları ve toplumun çoğu kesimiyle temas halinde bulunmaları, onların gözlem yeteneklerini ve halkın nabzını tutma becerilerini geliştirmiştir. Bu nedenle, âşıkların eserleri, halkın gündelik yaşamına, inançlarına ve değerlerine dair zengin bilgiler sunar.

Âşıklar şiirlerini icra ederken son dörtlükte mahlaslarını kullanırlar. Halk arasında “tapşırma” olarak adlandırılan bu gelenek istisnalar olsa dahi şiirlerin sahiplerini anlayabilmemize yardımcı olur. Âşıklar genellikle şiirlerini saz eşliğinde icra ederler. Ozan- baksı geleneği içinde yer alan çalgıya kopuz denilirken âşık edebiyatında çaldıkları aletin adı saz, çöğür olarak yerleşmiştir. Aynı zamanda bir âşığın yetişmesi usta- çırak ilişkisiyle ve çırağın ustayı gözlemlemesiyle gerçekleşir.

Sonuç olarak Türk halk edebiyatında âşık kavramı, derin tarihsel köklere sahip, sosyo-kültürel ve edebi açıdan zengin bir geleneği ifade eder. Âşıklar, toplumun ortak belleğini, duygularını ve düşüncelerini yansıtan, halkın sesi ve vicdanı olarak önemli bir rol üstlenirler.

Ocak

Ocak kültü, toplumsal yapının ve kolektif kimliğin inşasında hayati bir rol oynar. Ocak kültü, Türk toplumunun tarihsel sürecinde köklü bir geçmişe sahiptir ve bu geçmiş, halkın dini, sosyokültürel ve ekonomik yaşamıyla iç içe geçmiştir.

Ocak kültürünün kökenleri, Türklerin Orta Asya bozkırlarında yaşadığı dönemlere kadar uzanır. Göçebe yaşam tarzı, Türklerin doğayla iç içe olmalarını ve doğa olaylarına mistik anlamlar yüklemelerini sağlamıştır. Ateşin kutsallığı ve ocak kavramının merkezî yapısı, bu kültürün oluşumunda belirleyici olmuştur. Ateş, yaşamın devamlılığını sağlayan bir unsur olarak kabul edilirken, ocak etrafında toplanan aile üyeleri, bu merkezi alanın etrafında sosyal ve kültürel bağlarını güçlendirmiştir. “Ocakların oluşumunda eski Türk aşiret reisleri ile kamlık geleneğinin de etkisi vardır” (Kumartaşlıoğlu, 2016, s. 191).

Orta Asya’da Türkler arasında ocak, sadece yemek pişirilen bir yer değil, aynı zamanda ataların ruhlarıyla iletişime geçilen kutsal bir alan olarak da kabul edilirdi. Şamanizm'in etkisiyle, ocak etrafında gerçekleştirilen ritüellerde ateşin koruyucu ve arındırıcı gücüne inanılırdı. Ocağın ateşi, evin koruyucusu olarak görülür ve ocak başında yapılan ritüellerle ataların ruhlarının ev halkını koruduğuna inanılırdı. Bu dönemde ocak, ailenin birliğini ve dirliğini simgeleyen kutsal bir mekandı.

“Türklerde ocağın kutsal sayılmasını sağlayan ateş, törenlerde evin dışında yakılan büyük ateşten ziyade, evin içindeki ocakta yakılan ateştir ki bu da "aile ocağı" nı temsil etmektedir. Burada şunu da vurgulamak gerekir ki sosyal yapıdaki değişmeye bağlı olarak "aile ocağı"nın oluşması muhtemeldir. Yani başlangıçta her oymağın bir ateşi varken, toplumsal yaşamdaki değişime bağlı olarak "oymaktan aileye" iniş söz konusudur” (Ekici, 2007, s. 1357- 1367).

Türklerin İslamiyet’i kabul etmesiyle birlikte, ocak kültürü de yeni bir form kazandı. İslam öncesi dönemde ocak, Şamanist ritüellerin merkeziyken, İslamiyet’le birlikte bu ritüeller İslami motiflerle harmanlandı. Ancak ocak kültürü, yeni dini inanç sistemine adapte edilerek varlığını sürdürdü. İslamiyet’in kabulünden sonra ocak, evlerin yanı sıra tekkelerde ve dergahlarda da ve Alevi-Bektaşî inancında önemli bir yer tutmaya başladı. Bu mekanlarda ocak, manevi eğitimin ve dini ritüellerin gerçekleştirildiği bir alan olarak kullanıldı.

“Alevî kültüründe “dede ocağı” olarak adlandırılan sistem veya kurum da ocak kültürü içerisinde değerlendirilmektedir. Zira “ocak” kavramının ihtiva ettiği “aile” ve “soy” anlamları, “dede ocakları”nın mahiyetinde de vardır. Alevî-Bektaşî kültüründe her Alevî, kutsal bir soydan geldiği düşünülen bir “ocağa” bağlıdır. Bu ocakların soyları şecere yoluyla genellikle On İki İmam’dan birine ve dolayısıyla kutsal soy Ehl-i beyt’e dayanır” (Kumartaşlıoğlu, 2016, s. 181-182).

Aile büyüklerinin ve özellikle de annelerin ocak başında dualar etmesi, dileklerde bulunması bu dönemde yaygınlaşan uygulamalardandır. Bu uygulamalar, İslamiyet’in etkisiyle şekillense de özünde Türklerin geleneksel ocak kültürünün izlerini taşımaktadır. Ayrıca, ocak başında anlatılan masallar, destanlar ve hikayeler de bu kültürün yaşatılmasında önemli rol oynamıştır. Bu anlatılar hem eğitici hem de eğlendirici özellikler taşır ve ocak başında toplanan aile üyeleri arasında kültürel aktarımın önemli bir aracı olarak işlev görür.

Türk Halk Edebiyatında ocak kültürü, zamanla sadece dini ve mistik bir anlam taşımakla kalmamış, aynı zamanda toplumsal dayanışmanın ve bir arada yaşama kültürünün de sembolü haline gelmiştir. Osmanlı döneminde ocak, hem fiziksel hem de sembolik anlamda toplumun her kesiminde önemli bir yer tutmuştur. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde ocak etrafında toplanan aileler, burada bir araya gelerek hem sosyal bağlarını güçlendirmiş hem de kültürel aktarımı sağlamıştır.

Osmanlı döneminde ocak, sadece evlerde değil, aynı zamanda dergah ve tekkelerde de önemli bir yer tutmuştur. Bu mekanlarda ocak, manevi eğitimin ve dini ritüellerin gerçekleştirildiği bir alan olarak kullanılmıştır. Dergah ve tekkelerde ocak, aynı zamanda misafirperverliğin ve dayanışmanın da sembolü olmuştur. Buralarda ocak etrafında toplanan insanlar, birlikte yemek yiyerek, sohbet ederek ve ibadet ederek toplumsal ve manevi bağlarını güçlendirmişlerdir.

Ocak kültürü, modern dönemde de varlığını sürdürmektedir. Köylerde ve küçük yerleşim birimlerinde hala ocak etrafında toplanma geleneği devam etmektedir. Bu gelenek, şehirleşmenin ve modern yaşamın getirdiği değişimlere rağmen, Türk kültüründe önemli bir yer tutmaktadır. Ocak, modern dönemde de aile bağlarını güçlendiren, kültürel mirası taşıyan ve toplumsal dayanışmayı simgeleyen bir unsur olarak varlığını sürdürmektedir. Modern zamanlarda ocak kültürü, televizyon ve diğer medya araçlarının etkisiyle evlerin içinde de devam etmekte, toplumsal ve kültürel değerlerin aktarımında önemli bir rol oynamaktadır.

Türk Halk Edebiyatında ocak kültürü, birçok edebi eserde kendine yer bulmuştur. Masallar, destanlar ve halk hikayelerinde ocak, aile ve toplumun bir araya geldiği, hikayelerin anlatıldığı ve nesiller arası kültürel aktarımın gerçekleştiği bir mekan olarak tasvir edilmiştir. Dede Korkut Hikayeleri, Manas Destanı ve çeşitli halk masallarında ocak, hem fiziksel hem de sembolik anlamda önemli bir rol oynamaktadır. Bu eserlerde ocak, aile bağlarını güçlendiren, toplumsal dayanışmayı pekiştiren ve kültürel mirası taşıyan bir mekan olarak betimlenir.

Ocak kültürü, Türk Halk Edebiyatında köklü bir geçmişe sahip olup, toplumsal ve kültürel yapının önemli bir parçasını oluşturur. Doğuşundan itibaren hem mistik hem de pratik anlamda büyük bir öneme sahip olan ocak, Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleriyle birlikte yeni bir form kazanmış, ancak özündeki anlamını yitirmemiştir. Günümüzde dahi ocak, Türk kültüründe ve edebiyatında aile bağlarını güçlendiren,

kültürel mirası taşıyan ve toplumsal dayanışmayı simgeleyen önemli bir unsurdur. Ocak kültürü, geçmişten günümüze varlığını sürdürerek, Türk toplumunun kolektif hafızasında ve kültürel kimliğinde derin izler bırakmıştır.

Derleme sahasında kaynak şahıstan edinilen bilgilere göre Hasan Dede ocağını, Otman Baba ocağına bağlamaktadırlar.

*Biz aslında dergâh olarak Otman Baba'ya bağlıyız. Otman Baba'nın Bulgaristan, Haskovo'da dergâhı ve türbesi vardır. O zamanda da oradadır. Hasan Dede oraya gittiğinde Otman Baba Hakka ermiş. O sebeple orada kalan postlar, bakanlarla tekrar kuşak kuşanıyor Haskovo'ya gidiyor orada yedi ay kalıyor. Yedi ay kaldıktan sonra o bölgedeki Alevi-Bektaşileri de peşine takıyor. Macar bölgesine ilerleyip orada iki üç tane kalenin sulh içerisinde Hasan Dede'nin anlaşmalarıyla Osmanlı'yla kavga dövüş yapmadan üç kaleyi teslim aldıklarını söylüyor. Osmanlı bunların hepsini öğrenince Viyana'nın önünde de birlikte kuşatmaya katıldıklarında; Kanuni, Hasan Dede'ye: Hasan Paşa seni nerede istersen Anadolu veya Rumeli'de orada bir beylerbeyi olarak nüfuz ettirelim, diyor. Hasan Dede, Anadolu'yu tercih ediyor. Çünkü büyük aşireti Adana, Gavurdağları, Antep, Mersin taraflarında. Bir kısmı Maraş bölgelerine dağılmış vaziyette. Bunların sevk ve idaresini kolay bir şekilde idare etmek için Hasan Dede Çukurca bölgesini tercih ediyor. Yaklaşık iki yüz bine yakın Hasan Dede'nin aşireti varmış. Osmanlı hepsinin bir arada olmasına kesinlikle müsaade etmiyor. Niye etsin ki ben olsam ben de etmem. Çünkü her an bana isyan edip beni tefe koyabilir, gücü kuvveti büyür diye müsaade etmiyor. 1762 köye bölüyorlar. Köyler kırk ve elli hanelikler. Altmış haneyi geçmeyecek şekilde tanzim ettiriliyor. Bugün başlayalım; Adana, Maraş, Yozgat, Çorum, Çankırı, Ankara, Kütahya, Eskişehir, Balıkesir, Çanakkale, Manisa ve Aydın bölgelerine serpiştiriliyor. Balıkesir'deki Çepni köyleri Hasan Dede'nin müritleridir **K1**.*

Kaynak şahsın anlattıklarına göre Hasan Dede ocağı, Otman Baba ocağına bağlı olsa da bu durum günden güne zihinlerden silinmektedir. Hasan Dede Ocağı kendi başına büyük bir ocak haline gelmektedir. Bu konuda Nejat Birdoğan'ın şu tespitini hatırlatmakta fayda vardır.

"1. Horasan bölgesindeki kimi aşiretler doğrudan doğruya ocak durumuna geldi.

2. Anadolu'da kurulan ocaklardan bir kesimi de Horasan'dan geldikten sonra Anadolu'da Müslümanlığı gördüler. Bu aşiretler on ikili düzen ile Anadolu'ya geldikten sonra Anadolu birliği içinde bulunmak için Müslüman olmayı benimsediler. Girecekleri yeni dinin kurallarını öğrenmek için kendileriyle birlikte gelen kimi İslam büyüklerine veya Anadolu'da kararlaştırdıktan İslam bilginlerine bağlandılar. Bu tür bağlanmalar ve bu bağlanmalarının sonucunda en eski ocaklar ortaya çıktı.

3. Anadolu'da iken tanınan İslam ermişlerinin etkisi ile kurulan en eski Anadolu ocaklarından birisi Malatya-Arguvan'daki Ebul Vefa ocağıdır. Anadolu'daki ocaklar onun vasıtasıyla ortaya çıktı.

4. Anadolu'ya yerleşme ilk yıllarda gene bugünkü Alevi ocaklarının yoğun olduğu bölgelere olmuştur. Ancak, ilk yerleşmeyi yapıp ilk ocakları kuranların bir kesimi sonradan bağlıların el değiştirmesi, göçmesi veya inanç değiştirmesi yüzünden unutulmuştur. Bunlar ocak sahibi olarak unutulmuşlardır, fakat mezarları bugün bile çeşitli nedenlerle Türbe gibi ziyaret edilmektedir" (Birdoğan, 1992, s. 8- 12).

Sonuç olarak ocak kavramının kökenini oldukça geçmişe dayandırmak mümkündür. Günümüzde ocakları ziyaret eden insanlar ocakların bağlı oldukları ocaklarla ilgilenmemekle beraber çeşitli ritüeller, işlevler için ocakları ziyaret etmektedirler. Gazi Âşık Hasan Dede ocağını ziyaret edenler ocağın bağlı olduğu yerden dolayı değil Hasan Dede'den dolayı ocağı ziyaret etmektedirler.

Bugün ocak olarak tanımlanan kurumsal inanç yapıları karizmatik inanç önderleri adına kurulu ocaklar şeklinde kurumsallaşmıştır. Konumuz olan Hasan Dede Ocağı da bu şekilde değerlendirmeye imkân vermektedir³. Ocaklar, inanç önderinin soyuna ve çevresinde şekillenen “veli kültü” ne dayanan bir sistemdir. Ocaklar, Alevi topluluklarında, Ehlibeyt soyuna dayanan karizmatik bir inanç önderinin kapsamlı biçimde şekillenmiş geleneksel topluluklardır ve bu yapılar, belirli bir süre ya da erkân sisteminden oluşur.

Hasan Dede ocağında diğer dede ocaklarında olduğu gibi bir inanç önderinin çevresinde oluşan karizmaya dayalı bir yapı olarak değerlendirilebilir. Bu karizma, sadece seyyidlik ya da şeriflik ile sınırlı değildir; aynı zamanda inanç liderliğinin etrafındaki ritüeller, takipçi ve inanç sistemi katkılarıyla desteklenir. Karizmatik liderin soyundan gelen ve "pir", "mürşid", "dede" olarak temsil edilen temsilciler, bu ocakların en önemli unsurlarındandır.

Hasan Dede adına bir ocak kurumsallaşması vardır. Bu karizmatik liderin etrafında inanç ve ritüel sisteme dayalı şekillenmiş olabilir. Karizma ve soyun birleşimi, ocağın iç gelişiminin temel unsurlarındandır. Bu; rehber, pir ve mürşid gibi roller aracılığıyla izleyenlerin inanç yolculuğunu yönlendirir. Aynı zamanda bu ocak, Alevi-Bektaşî geleneğinin “Yol bir, sürekin bin bir” anlayışına uygun olarak, özgün bir sürekin takip edebilir. Yani Hasan Dede'nin temsil ettiği yolun kendine has ritüelik yapısı ve erkânı bulunur.

---

³ Hasan Dede Ocağı ve ocak merkezli kurumsallaşma ile ilgili bilgiler Mehmet Ersal'ın “Alevi-Bektaşî İnanç Sisteminde Hiyerarşik Yapı: Çubuk Havzası Aleviliği Örneği” adlı doktora tezinden alınmıştır.

Hasan Dede Ocağı'nın inanç yapısı, yukarıda belirtilen tanım çerçevesinde, sadece bir inanç merkezi değil, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve dini bir kurum haline gelmiştir. Bu ocak, bir yandan Ehlibeyt soyuna dayanan geleneksel inanç sistemine bağlı kalırken, diğer yandan karizmatik liderlik ve veli kültü etrafında bir inancın topluluğunun kurumsallaşmasını görürüz.

Hasan Dede ve Kırıkkale'de türbesi bulunan Aşık Hasan Dede'nin aynı kişi olduğu, Alevi-Bektaşî geleneğinde sıklıkla rastlanan “dede” ve “aşık” figürlerinin mevcut olarak iç içe saklanması ile açıklanabilir. Alevi inanç hareketleri, karizmatik önderler çevresinde şekillenen ocaklar, bu önderlerin farklı rolleriyle anılmasına yol açmıştır. Dedeler hem dini rehber hem de topluluk içinde karizmatik bir lider olarak işlevi görürken, aşık ise bu karizmayı sözlü edebiyat, şiir ve sözler aracılığıyla pekiştiren bir kültürel taşıyıcıdır.

“İnanç sistemine göre her ocağın Ehlibeyt'e ulaşan bir silsilesi vardır. Aleviler, söz konusu sistemin 14 asırdır yaşadığına inanırlar. Söz konusu inancın temelinde silsile kavramı vardır. Bizim özellikle üzerinde durduğumuz husus ise “karizmatik inanç önderi” adlandırmasıdır. Sadece seyyid ya da şerif olmak bir ocağın kurucu piri olmasına yetmemektedir. Bizce asıl önemli olan inanç etrafında oluşan “veli kültü” ya da yarattığı “karizma”dır. Söz konusu vasıfları, etrafında bir inanç halkasının örgütlenmesini sağlamaktadır” (Ersal, Mehmet, 2013, s. 60).

Âşık Hasan Dede, bu iki rolü birleştirerek hem manevi liderlik hem de sanatsal açıdan toplumsal önemli bir figür olmuştur. Bu durum, Kul Himmet ve Şah Hatayi gibi diğer Alevi-Bektaşî önderlerinde de görülebilir. Kul Himmet ve Şah Hatayi, hem aşık hem de inanç önderi olarak kabul edilir. Örneğin Şah Hatayi, Safevi hükümdarı Şah İsmail'in mahlasıdır ve kendisi hem bir âşık olarak nefesleriyle tanınan hem de Erdebil Ocağı'nın karizmatik lideridir. Benzer şekilde, Kul Himmet de kendi döneminde Alevi-Bektaşî inancının önemli milletlerden biri olup, aşık kişiliğiyle kişiliğine rağmen, aynı zamanda derin bir manevi otoriteye sahiptir. Bu örneklerde olduğu gibi, karizmatik toplumun hem aşık hem de dede rollerini bir arada taşımaları Alevi geleneğinde sıklıkla rastlanan bir durumdur.

Sonuç olarak Kırıkkale'de türbesi bulunan Aşık Hasan Dede'nin, Hasan Dede ile aynı kişi olması mümkündür. Halkın Kul Himmet ve Şah Hatayi örneklerinde olduğu gibi, aşık ve dede kimlikleri bir arada bulunabilir. Hasan Dede'nin karizmatik

yapısı hem inanç önderliği hem de şifalı katkıları ile ocak yapısının oluşmasına ve sürdürülmesine büyük katkı sağlamıştır.

2. İLGİLİ ALANYAZIN

2.1. Kuramsal Çerçeve

Çalışmanın kuramsal çerçevesini “Veli Kültü” kavramı, “Halk Edebiyatı” ve “Halk Bilimi” ürünleri oluşturmaktadır. Veli kültürünün tanımı yapılarak başlanan çalışmada, sözlü ve yazılı kaynaklardan derlediğimiz bilgiler doğrultusunda Kırıkkale ilinin Hasandede kasabasında yaşayan halkın Gazi Âşık Hasan Dede hakkında zihinlerinde yaşamakta olan anlatılar, inanışlar ve uygulamalar derlenmiştir.

Araştırma yapmak için belirlenen kasabada yaşayan kişilerin sözlü kültür ürünleri, inanış ve uygulamaları derlenmiştir. Elde edilen halk edebiyatı ve halk bilimi ürünleri incelenmiştir.

2.2. İlgili Araştırmalar

Gazi Âşık Hasan Dede’yi konu edinen çalışmalar oldukça azdır. Birkaç kitap, birkaç makale dışında birbirini tekrar eden bilgilere rastlanmaktadır. Gazi Âşık Hasan Dede’yle ilgili çalışmalar genelde Mehmet Fuad Köprülü’nün çalışmalarıyla sınırlı kalmış yahut amatör araştırmacılar tarafından anlatılar gerçek tarih olarak kabul edilerek yazılmıştır. Aşağıda Gazi Âşık Hasan Dede ile ilgili bizim de kullanmış olduğumuz çalışmalar verilmiştir.

Kitaplar

Makal, Tahir Kutsi, Âşık Hasan Dede, 1995, Toker Yayınevi, İstanbul.

Bu kitap yüz on iki sayfa ve üç bölümden oluşmaktadır. Tameşvarlı Hasan Dede ve Kırıkkale’de türbesi bulunan Gazi Âşık Hasan Dedenin aynı kişi olduğu savını anlatmaktadır.

Köprülü, Mehmet Fuad, Türk Edebiyatı’nda İlk Mutasavvıflar, 1976, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Bu kitap on bölüm üç yüz elli dokuz sayfadan oluşmaktadır. İslamiyet’ten önce Türk Edebiyatını açıklayarak başlamaktadır. Ahmet Yesevi, Yunus Emre’ye kadar tasavvufî hareketi detaylı bir şekilde incelemektedir.

Köprülü, Mehmet Fuad, Saz Şairleri, 1962, Güven Basımevi, Ankara.

Bu kitap detaylı bir antoloji niteliğindedir. Âşıklar hakkında bilgi verildikten sonra şiirleri eklenmiştir.

Ocak, Ahmet Yaşar, Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri, 2000, İletişim Yayıncılık, İstanbul.

Kitap dört bölüm ve iki yüz doksan yedi sayfadan oluşmaktadır. Önce kavramlar açıklanmış ardından dağ, tepe, ağaç, taş ve kaya kültürleri açıklanmıştır. Farklı dinlerdeki inanç motifleri incelenmiştir. Sonuç olarak İslami devir Türk metinlerindeki İslam öncesi inançlara ait kalıntılar incelenmiştir.

Tanyu, Hikmet, Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri, 1967, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Kitap dört bölüm, üç yüz doksan bir sayfadan oluşmaktadır. Türkiye'deki adak yerlerini, türbeleri isimleriyle ve adak şekilleriyle detaylı incelemektedir. Son bölümü ise tahlile ayırmaktadır.

Birdoğan, Nejat, Hasan Dede ve Kasabası, 1992, Hasandede Belediyesi, Kırıkkale.

Bu kitap altmış yedi sayfadan oluşmaktadır. Hasan Dede'nin Kırıkkale'ye nasıl geldiğiyle ilgili anlatı sayabileceğimiz bilgiler vermektedir. Hasandede kasabasıyla ilgili, türbeyle ilgili, Gazi Âşık Hasan Dedeyle ilgili çeşitli bilgiler vermektedir.

Makaleler

Akar, M. (1997). Hasan Dede'nin bir dörtlüğünün şerhi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 8, s. 7-11.

Bu makalede Metin Akar, Hasan Dede'nin "benim" ayaklı şiirini anlam açısından tahlil etmiştir.

Tezler

Balaban, Tuğrul, Amasya Efsane, Menkabe ve Memoratları (Derleme-İnceleme- Metin), 2013, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi.

Bu tezde Amasya'daki efsaneler, menkıbeler ve memoratlar derlenmiş ve bir inceleme yapılmıştır.

Özer, Vahdi, Efsane ve Halk Hikayelerinde Peygamberler ve Veliler Üzerine Bir Araştırma, 2018, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Bu tezde, veli kişilerin ve peygamberlerin başından geçen olağanüstü anlatıların halk üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Koçer Ertürk, Fatma, Günümüz Âşık Edebiyatında Tasavvuf, 2018, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Metin merkezli olan bu çalışmada birçok aşğın eseri tasavvufi açıdan incelenmiştir.

Akçay, Emre, Veli Kültü Bağlamında İstanbul'da Bulunan Ziyaret Yerleri ve Türbeler Üzerine Bir İnceleme, 2021, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Bu tezde İstanbul'da bulunan türbeler ve ziyaret yerleri veli kültü ve ritüeller bağlamında incelenmiştir.

Kemaloğlu, Ahmet Faruk, Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi ve Velâyet- Nâme- Manâkıb- ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli'de Mitoloji, 2016, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Bu tezde menkıbe geleneği ve velayetname üzerinde durulmuştur. İncelenen kaynaklardaki mitik unsurlar örneklerle sunulmuştur.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Her bilimsel araştırmada kullanılan farklı araştırma yöntemleri vardır. Folklor araştırma ve yöntemlerinde de belli başlı metotlar bulunmaktadır. Nail Tan, Folklor (Halk Bilimi) Genel Bilgiler kitabında bunu dört ana bařlıĝa ayırmıştır.

- a. Alan araştırması metodu
- b. Örnek olay metodu
- c. Yazılı kaynaklardan araştırma
- d. Diĝer metotlar

Bu çalışmada kullanılan temel metot alan araştırması metodudur. “Araştırmacının güvenilir, özgün bilgi elde etmek amacıyla araştırma yapacağı topluluĝun yaşadığı yere giderek çalışmasına alan araştırması denir” (Tan, 2003, s. 119).

Bu çalışmada konu belirlenirken öncelikle literatür tarandı. Saha, daha önce fazla çalışma yapılmamış olan Kırıkkale ili Hasandede kasabası olarak belirlendi. Derleme alışması bir kasabayla sınırlandırıldı. Ardından sahaya çıkılarak alan araştırması metodu kullanıldı. Genel olarak Hasandede kasabasında derleme yapıldı. Daha yoĝun olarak türbeye gelen ziyaretçiler gözlemlendi ve konuşmayı kabul edenlerle derleme çalışması yapıldı. İzin alınarak konuşulanlar ses kaydına alındı ve daha sonrasında çalışmamız bir dil çalışması olmadığı için İstanbul Türkçesiyle yazıya aktarıldı. Derleme alışması yapılan kişiler hali hazırda Hasandede kasabasında yaşayan kişiler oldu. Türbenin içine girdiklerinde ne yaptıkları, türbeden nasıl çıktıkları gözlemlendi.

Çalışmada kullanılan bir diĝer metot olarak yazılı kaynaklardan araştırma yöntemi kullanıldı. Gazi Âşık Hasan Dede ile ilgili önceden yapılan çalışmalar incelendi ve âşık antolojileri tarandı.

3.2. Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evrenini Kırıkkale ilinin Hasandede kasabasında yaşayan halkın Gazi Âşık Hasan Dede ile ilgili bildikleri halk edebiyatı ürünleri, türbe etrafında uyguladıkları ritüeller, uygulamalar ve inanışlar oluşturmaktadır. Araştırma için konu dahilindeki bilimsel verilerden de yararlanılmıştır.

3.3. Veri Toplama Araçları ve Teknikleri

Çalışmaya başlamadan önce derleme alanında ihtiyaç duyulabilecek teknik cihazlar edinildi. Bunlar ses kayıt cihazı, kamera, fotoğraf makinesi gibi derleme için önem arz eden aletlerdir. Teknik malzemenin yanı sıra alan araştırması yapılırken gözlem, birebir görüşme ve kılavuz kişilerden de faydalanıldı.

Gözlem yaparken doğrudan veya dolaylı olarak kasaba halkına sorular yöneltildi. Türbeye gelen insanların hareketleri kaydedildi ve neyi neden yaptıkları soruldu. Böylece araştırmanın ritüel ve uygulama kısmının oluşması sağlandı. Ses kayıt cihazı kullanılırken kaynak şahıslardan izin istendi ve Hasan Dede hakkında bildiklerini anlatmaları istendi. Kimi kendi yaşadığı olayı anlatırken kimi bir büyüğünden dinlediği olayı anlattı. Bu şekilde de araştırmanın menkıbe/ efsane kısmının oluşması sağlandı.

3.4. Verilerin Toplanma Süreci

Âşık Hasan Dede adlı bu çalışmada yazılı kaynaklardan yararlanma yöntemine başvuruldu. Kırıkkale ile ilgili folklor çalışmaları ve Gazi Âşık Hasan Dede ile ilgili çalışmalar tarandı. Bu çalışmalardan yola çıkarak Kırıkkale'nin folklor araştırmaları alanında bakir bir bölge olduğu, halk edebiyatı alanında yapılan derleme çalışmalarının yok denecek kadar az olduğu tespit edildi⁴.

---

⁴ Bkz: Üney, Kübra Ülkü, Kırıkkale İli Yer Adları Üzerine Bir İnceleme, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2022, Yüksek Lisans Tezi.

Tekel, Fatih, Kırıkkale Halk Hekimliğinde Ocaklar ve Türbeler, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2021, Doktora Tezi.

Kılıç, Muhsin, Kırıkkale Halk Dansları, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2016, Yüksek Lisans Tezi.

Saha araştırmaları boyunca alan araştırması yöntemi kullanılarak bu çalışmayı oluşturan malzemeler derlendi. Sahanın tek bir kasabadan oluştuğu için alan araştırması bir haftada (20.05.2022- 27.05.2022) tamamlandı. Öncelikle türbeye gidildi ve türbenin hem dedesi ile derleme yapıldı. Kasabadaki meydanda derleme yapıldı. Türbeye gelenlerin uygulamaları gözlemlendi ve konuşmayı kabul edenlerle derleme yapıldı.

Alan araştırmasında karşılaştığımız problemlerden bazıları şunlardır: insanların isim ve soyadını vermeye çekinmesi, türbeye gelseler dahi anlatılan şeylerin aynı olması, anlatmayı kabul etse dahi ses kaydına izin vermemesi gibi problemlerle karşılaşılması alan araştırmasının zorlukları arasında değerlendirilebilir.

3.5. Verilerin Analizi

Bu çalışmada, yapılan derlemeler ses kaydına alındıktan sonra dinleyerek yazıya geçirilmiştir. Yazıya geçirilen malzemeler menkıbe, inanış ve uygulama olarak iki ayrı başlıkta toplanmıştır. Tekrara düşmemek için bilinmesi gereken kavramlar, “Tanımlar” başlığı altında verilmiş olup birbirini tekrar eden menkıbeler ayıklanarak çalışmaya tek metin halinde alınmıştır.

Bu çalışma bir dil çalışması olmadığı için istisnalar dışında İstanbul Türkçesine bağlı kalınmıştır. Yazıya geçirilen metinlerdeki cümle düşüklükleri metne bağlı kalarak düzeltilmiştir. Manzum olarak kaydedilen ürünler kafiyeyi bozmamak adına söylendiği gibi yazılmıştır.

Çalışmanın sonunda yer alan ve alfabetik olarak sıralanan kaynak şahıslar listesinde derleme yapılan kişilerin bilgileri verilmiştir.

Birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü menkıbeler motif merkezli incelenmiştir. Motifler, halk edebiyatının genel yapı taşlarından biridir. Kolektif şuur altını, toplumun temel değer yargılarını, inançlarını yansıtır. Motif merkezli metin incelemesi; bu motiflerin incelenmesi ve yorumlanması yoluyla halk edebiyatının derinliklerine inmeyi amaçlar. Bu yöntem öncelikle incelenen metindeki motiflerin belirlenmesini gerektirmektedir. Motifler, anlatılardaki ortak tekrar eden en küçük parçalar olarak da tanımlanabilir. Motif merkezli metin incelemesi, motiflerin işlevlerini ve anlamlarını anlamaya odaklanmaktadır.

Sonuç olarak, motif merkezli metin incelemesi, halk edebiyatının derinliklerine inmek ve toplumun kolektif bilincini anlamak için önemli bir araç sağlar. Bu yöntem, motiflerin tanımlanması, işlevleri ve anlamlarının tahlil edilmesi yoluyla, halkın değerlerini ve deneyimlerini anlaşılmasına yardımcı olur.

Beşinci menkıbede ise motife bağlı kalınmamıştır. Metin bağlam merkezli kurama dayanarak incelenmiştir. Bağlam, bir metnin olduğu tarihsel, kültürel, sosyal ve ekonomik koşulları ifade eder. Halk edebiyatında bağlam, metinlerin olduğu toplumun değerlerini, inançlarını, geleneklerini ve yaşam tarzlarını yansıtır. Bir anlatıyı bağlam içinde değerlendirmek, anlatının vurgulamak istediği noktanın anlaşılmasına yardımcı olur. Bağlam merkezli bir anlatıyı incelemek için öncelikle anlatının olduğu toplumun kültürel ve tarihsel bağlamını anlamak gerekir. Anlatı hangi dönemde olduğu ve anlatıldığı, hangi kültürel ortamda olduğu metnin bağlamını etkiler. Bu unsurları anlamak anlatının daha iyi tahlil edilmesini sağlar. Bir diğer dikkat edilmesi gereken unsur da anlatının hangi toplumsal gruplar arasında yayıldığını ve nasıl kullanıldığını tahlil etmektir. Bunu tahlil edebilmek anlatıdaki satır aralarını da okuyabilmeyi sağlar.

Sonuç olarak, bağlam merkezli tahlil; anlatının olduğu toplumun kültürel ve sosyal bağlarının anlaşılmasını sağlar. Anlatıyı derinleştirir ve anlatının asıl değinmek istediği noktanın görülmesini sağlar⁵.

---

⁵ Detaylı bilgi için bkz: Oğuz, M. Öcal, Türk halk edebiyatı el kitabı, Ankara, Grafiker Yayınları, 2021, s. 83- 103.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. Araştırma Alanı Hakkında Bilgiler

Çalışma sahamız olan Hasandede kasabasına geçmeden önce Hasandede kasabasının bağlı olduğu Kırıkkale ili hakkında kısa bir bilgi verilecektir.

Kırıkkale İç Anadolu bölgesinde; Ankara, Çorum, Çankırı, Yozgat, Kırşehir'e sınırı olan bir ildir. 4791 km yüz ölçümüne sahip olan il 740 rakımdır. Nüfusu 285744'dür. Toplam sekiz ilçesi bulunmaktadır.

Kırıkkale, karasal iklime sahiptir. Yazları sıcak ve kurak; kışları soğuk ve kar yağışı hakimdir.

4.1.1. Tarih

“Şehir olarak, Kırıkkale'nin kuruluşu ve gelişmesi oldukça yenidir. Ancak Kırıkkale ilinin coğrafi alanının yüzyıllar öncesine giden çok eski bir yerleşim sahası olduğu bilinmektedir. İlimizin değişik yerlerinde bulunan mağara, yer altı şehri ve höyük gibi arkeolojik eserler ve kalıntılar bu bilgileri doğrular niteliktedir. 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra, İlimiz dahilindeki Böbrek (Böbrek) Dağı civarı, Anadolu'nun Türk ve İslam diyarı yapılması için mücadele verilen bölgelerin başında gelir. Ayrıca Anadolu'daki ilk Türk – İslam yerleşim merkezlerinden birisi de 1120 yılında kurulan Balışeyh'tir. Daha sonraki yüzyıllarda bu bölgede, Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden muhtelif Oğuz Türkmen aşiretlerinin iskân edildikleri görülmektedir. Bu arada “Oğuzhan” oymağının, Ankara yakınlarında (o zamanki söylenişyle) “Kırıkkal'a” Bölgesi'nde iskân edildiğine dair Osmanlı arşiv belgeleri mevcuttur. Bu kaynaklar bize 250 – 300 yıl önceden buralara Kırıkkala isminin verildiğini göstermektedir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Kırıkkale Bölgesi, Ankara Vilayeti'nin sancağı olan Kırşehir'e bağlı Keskin kasabasının, Kızılırmak Havzası içinde; Yahşihan, Kırıkköyü ve Yuva Köyü gibi yerleşim alanları ile dikkati çekmektedir.

Evlilya Çelebi'de İpek Yolu üzerinde bulunan Kırıkkale çevresindeki Keskin, Yahşihan ve Sulakyurt gibi yerleşim merkezlerinden övgüyle bahsetmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulmaya başlanan Savunma Sanayisi ile gelişmeye yönelen Kırıkkale; muhtelif kazılarda elde edilen çok çeşitli medeniyetlere ait değerli buluntuları, 150 – 200 yıllık tarihe sahip ahşap konakları, Savunma Sanayisi üretimleriyle MKEK Fabrikaları, Tüpraş Rafinerisi gibi diğer sanayi tesisleri ve Üniversitesi ile tarih, kültür, sanayi ve bilimin mükemmel bir bileşimi olan önemli bir Cumhuriyet Şehri'dir. 2000 Yılı nüfus

sayımına göre (Keskin, Karakeçili, Çelebi, Bahşili, Yahşihan, Balışeyh, Sulakyurt ve Delice) sekiz ilçesi ile 383.508, İl Merkezi 205.078 nüfusu olan Genç Cumhuriyet Şehrimizi daha yakından tanıyalım. Cumhuriyet Döneminde 1925 yılında kurulmuştur. Ankara'ya bağlı ilçe iken ,1989 yılında il olmuştur” (http-3).

4.1.2. Coğrafya

İç Anadolu bölgesinde yer alan Kırıkkale'nin batısında Ankara, kuzeybatısında Çankırı, kuzey doğusunda Çorum, doğusunda Yozgat, Güneydoğusunda Kırşehir yer almaktadır. “İl toprakları kuzeyindeki Çamlıca, Karakaya ve Kırıkkale tepelerinin ovaya indikleri meyil üzerinde bulunmaktadır. İl topraklarının denizden ortalama yüksekliği 700 m'dir. Kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan Koçu Dağı 4 km genişlik ve 7 km uzunluğa sahip olup en yüksek noktası Yığlıtepe'dir (1278 m.)'dir. Güney ve güneydoğuda Denek Dağ sırası Çoruhözü Vadisinin güneyinde Keskin ile İzzettin Köy arasında uzanmaktadır. En yüksek noktaları; Gavur Tepesi (1742 m.) ile Bozkaya Tepesi (1577 m.)'dir. Bölgenin en uzun, en geniş ve en yüksek kütlelerini oluşturur; uzunluğu 44 km, genişliği 30 km'dir. Kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan Küre Dağ'ının en yüksek yeri Küre Tepesi (1450 m.)'dir” (http-1)

4.1.3. İdari Yapı

Hasandede Kasabasının nüfusu yaklaşık olarak 1094'tür. “Ankara'ya demir yolu ile 30 kilometrelik bir mesafede bulunan Kırıkkale, 1923 yılından sonra gelişen bir ilçe olmakla şehir içerisinde bir türbe, bir ziyaret, adak yeri bulunmamaktadır. Hasan Dede, Keskin ilçesine 8- 10 kilometre bağlı olduğu Kırıkkale'ye kara yolundan 10- 12 kilometre kadar bir mesafede Alevilik bakımından da meşhur Hasan Dede köyündedir” (Tanyu, 2007, s. 150).

4.1.4. Ekonomik Durum

Hasandede kasabasının ekonomisi daha çok tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Bunun yanı sıra merkeze yakınlığı açısından merkezdeki iş olanaklarından da faydalanılmaktadır.

Hasandede kasabasında nohut, arpa, buğday, üzüm, karpuz gibi birçok ürün yetişmektedir. Bu ürünler kasaba ekonomisine katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda küçükbaş hayvancılık yetiştiriciliği devam etmektedir.

4.1.5. Kırıkkale İsminin Kökeni

Kırıkkale isminin ortaya çıkışıyla ilgili kesin bir bilgi yoktur. Kabul edilen rivayet olarak “Kırıkkale'nin adının, şehrin 3 km. Kuzeyindeki Kırıkköyü ile kendin merkezindeki Kaletepe'nin kısaltılarak birleştirilmesinden ortaya çıktığı söylenir. Bu ismin halk tarafından yakıştırıldığı kanaati yaygın olmakla beraber bölgenin ismi Osmanlı arşiv belgelerinde, şimdiki haliyle Kırıkkal'a biçiminde geçmektedir.

XVI. ve XVII. Yüzyıllarda, doğudan gelen çeşitli Türk aşiret ve cemaatlerinin Anadolu'da -bilhassa Orta Anadolu'da- iskân edildikleri bilinmektedir. Bunlardan "Oğuz, Oğuzhan" adı verilen büyük bir oymağın Ankara yakınlarında, o zamanki söyleyişle "Kırıkkal'a " ya yerleştirildikleri belgelerde ifade edilmektedir.

Yörükân taifesinden olduğu zikredilen Oğuz Oymağı, Anadolu'yu Türkleştirerek ve İslamlaştırarak, Türk vatani haline getiren, aynı zamanda "Türkmen adıyla da bilinen büyük bir aşirettir. Bu durumda bölgenin adının en az 400 yıllık bir tarihe sahip olduğunu kabul etmek gerekir” (http-2).

4.2. Gazi Âşık Hasandede'nin Menkıbevi Kişiliği

Gazi Âşık Hasan Dede, kimliği itibariyle birçok açıdan inceleyebileceğimiz bir veli-âşıktır. İsminde gazi, âşık, baba ve dede olarak sıfat ve unvanlar barındırmaktadır. Bu yönünden dolayı birçok tartışmanın öznesi olmuştur. Tahir Kutsi Makal, Tameşvarlı Âşık Hasan ve Gazi Âşık Hasan Dede'nin aynı kişi olduğu tezini savunmuştur. Esmâ Şimşek ise bunun olamayacağını yazmıştır⁶. Ancak bu tartışma çalışmanın konusu dışında kalmakla beraber doğru bir sonuca varılması zor bir konudur.

Hasan Dede hem ismini verdiği kasabada hem de Kırıkkale'de ve çevre illerde ziyaret edilen bir veli tipidir. Çok çeşitli olmasa dahi hakkında anlatılan menkıbeler çoğu kimse tarafından bilinmekte ve veli şahsiyet olarak görülüp saygı duyulmaktadır. Hasan Dede'nin esasına ve pabucuna dokunularak ritüeller gerçekleşmekte, çocuğu olmayanlar türbeye gelip çocukları olursa çocuklarına Hasan, Haydar, Ali gibi isimleri

⁶ Detaylı bilgi için İlgili Alan Yazın Bölümündeki kaynaklara bakılabilir.

koymaya adak adamakta, caminin duvarına Hasan Dede sayesinde geldiğine inanılan Hacerü'l-Esved taşına el sürmektedir. Hasan Dede'nin veliliği konusunda Esmâ Şimşek şöyle der: “Anadolu'nun çeşitli yerlerinde (Afyon, Bursa, Kütahya, Manisa, Rize, Safranbolu vs.) “Hasan Dede” adıyla anılan birçok türbe bulunmaktadır. Ancak bunlar arasında en meşhur olanı Kırıkkale'nin Hasandede kasabasında aynı adla anılan türbedir. Kaynaklara göre Hasan Dede (1489-1596), “Horasan diyarı Karaman ilinden Anadolu'ya gelmiştir. Babası 31. Babadan Hz. Peygamber (sav) evlatlarından ve Karaman Ustucalı dergâhının piri Şeyh Yakup Fakih'dir. Soy olarak aslı Muhammed nesli Ali soyundan 9. İmam Muhammed Taki'ye dayandırılır. ... Hasan Dede, sekiz nefer derviş ile Anadolu'ya gelir. 1515 yılının ilkbaharında Suluca Karahöyük'e (Hacı Bektaş'a) gelir. Bir efsaneye göre; Hacı Bektaş'ın bırakmış olduğu Peygamber emanetlerinin Akpınar'dan kızıl elma aktığı zaman gelecek kişiye verileceği üzerinedir. O zamanın Postnişini Balım Sultan tarafından emanet olan Peygamberin tahta kılıcı Hasan Dede'ye verilir ve bundan sonra nasibinin Anavarza (Adana'dan sonra Çukurova'nın doğu tarafından Kadirli'ye dayanan bölge)'da olduğu söylenir” (Şimşek, 2018, s. 520).

Hasan Dede'nin veliliği konusunda Hikmet Tanyu'nun da çalışmaları önem arz etmektedir. “Hasan Dede'nin babasının Horasan Diyarı Karaman'da yaşayan Şeyh Yakup olduğunu, h. 970'te buraya geldiğini, tarikat yönünden (Hacı Bektaş'ın ondan 300 sene kadar önce olduğunu biliyorlar) bağlı, Balım Sultan zamanından olduğunu, rehberinin Balım ve Otman Baba olduğunu, Hasan Dede'nin nefesleri bulunduğunu, Eşref Oğlu diyerek yazdığını, (hatta bir fıkıh eseri yazdığını) elinde fermanı mevcut olduğunu araştırmalarımda öğrendim ve şeriat sicilini vs. gördüm. Bu bilgi hakkında başka kaynaklardan araştırdım, bir Alevi babası olan Kırıkkale'ye yerleşip orada mağaza açmış, yaşlı bir zattan da (İ. Ö). Teyiden şu bilgiyi aldım; h. 970 yılında bu memlekete Horasan'dan 7 dervişle geliyor. Hazreti Pir Balım Sultan'a varıp ondan nasip istiyor. O da Anavarza Kalesi'ne git, orada 4 aşiret var onları kendine tabi kıl, diyor. Hasan Dede Gündeşli, Beydili, Kuyumcu ve Gökçekli aşiretlerini kendine tabi kılıyor. Bunların milli türkülleri var. Keskin civarına yerleşiyorlar. Hasan Dede'nin emrinde padişâha çok yardımları dokunuyor. Hasan Dede Viyana seferine de iştirak ediyor. Fermanda bunlara dair işaret vardır” (Tanyu, 1986, s. 151- 152).

4.2.1. Menkıbeler ve İncelemeler

Bu başlığın altında sahadan derlediğimiz beş menkıbe metni bulunmaktadır. İlk dört menkıbe motif merkezli bir anlayışla incelenmeye daha uygundur. Beşinci menkıbe ise bağlamsal olarak incelenmiştir. Önce kaynak şâhıslardan derlenen anlatılar sunulmuştur ardından incelemeler yapılmıştır.

Motif, anlatının tekrar eden ve anlam ifade eden en küçük parçasıdır. Anlatılardan tekrar eden motiflerin işlevi, anlatıdaki satır aralarını okunabilir

kılmaktır. Örnek verecek olursak “Hacca Giden Ağaya Helva Götürme Motifi”, kişinin keramet sahibi olduğunu anlatabilmek için verilen bir motiftir. Motifteki helva değişik börek olabilir. Önemli olan nokta kişinin “Tayy-i Zaman- Tayy-i Mekân” noktasına erişebildiğini anlatmaktır.

Bağlam merkezli tahlilde, anlatının oluştuğu toplumun kültürel, sosyal, ekonomik, tarihi olmak üzere birçok unsur ele alınır. Bağlam merkezli metin incelemesi, bir anlatının hangi toplumsal gruplar arasında oluştuğuyla, yayılımıyla ve nasıl kullanıldığıyla ilgilidir.

Birinci Menkıbe

“Bu türbeyi Mimar Sinan’ın çırakları yapmış. Bu taş Mekke’den gelme Hacerül Esved taşı. Mekke taşı. Hasan Dede’nin kırıklı bir arkadaşı varmış Hacı ağa. Hac yemeğine giderken Hasan Dedem çağırmış. Yemeğe gidiyorum hac yemeğine demiş sen de buyur gel. Hasan Dede de varıyor yemeği yiyor Hasan Dede diyor ki sana bir emanet vereyim Mekke şeyhine götür bunu ver diyor. İki karpuz çekirdeği bir kömür parçası veriyor. Çıkıya sarıyor “bunu götür Mekke Şeyhine ver” diyor. O da tamam diyor alıyor cebine koyuyor. Giderken çıkıya bakıyor şuna bak diyor Mekke Şeyhine saldıği hediyeye bak diyor. Atmaya niyetleniyor; ben diyor götüreyim emaneti yerine teslim edeyim ne yaparsa yapınlar diyor. Geri cebine koyuyor. O ara Hasan Dedem, Hacı ağanın evine varıyor. Bir ihtiyacınız var mı diye, Hacı ağanın karısı da un helvası yapmış. Bir tabak ikram ediyor, yiyor. Bunu Hacı da severdi diyor. Hasan Dede de bir tabak ver de vereyim Hacıya diyor. Kadın da diyor ki bu diyor birinciyi yedi, doymadı utandı ikinciyi istiyor herhalde. İkinci tabağı alıyor Hasan Dedem hacca gidiyor direkt. Hacı ağanın yanına varıyor. Hacı ağa şöyle selam verirken helvayı veriyor tabağı da ablaya veriyor kayboluyor hemen, geri gözden kayboluyor. Mekke şeyi bitince Mekke şeyhi tellak çağırıyor. Ankara’yla Kırşehir sancağından kim var diyor. Hacı ağa diyor ki ben varım diyor. Hasan niye gelmedi diyor. Cami’nin inşaatını yaptırıyor onun için gelemedi diyor. Siz niye geldiniz diyor. Bizim Esved taşımız yok diyor. Çıkıya kesiyor bu taşı, çıkıya sarıyor veriyor. Hacı ağaya bunu götür Hasan’a ver diyor. Yolda giderken adamın kalbine bir şikâyet şeyi geliyor çıkıya açınca kuş olarak uçuyor çıkıdan taş, gelip buraya yerleşiyor. Buraya gelirken Hacı ağayı karşılıyorlar. Hacı ağa diyor ki beni değil Hasan’ı karşılayın. Sonra Hasan Dede diyor ki emanet buraya senden önce geldi. Bu taş o taş” K1.

Taş Motifi

Mekke şeyhinin Hasan Dede’ye gönderdiği Hacer-i Esvet taşı, anlatıda dikkat edilmesi gereken ve aslında anlatının temelini oluşturan bir unsur olmakla beraber inşa edilen camiye bir kutsiyet de vermektedir. Hem Türk kültüründe hem Semavi dinlerde kendine çokça yer edinmiş olan taş birçok anlatının temelini oluşturmaktadır. Bu metindeki niteliğine geçmeden önce taşın sembolik anlamda nelerle ilgili olduğunu inceleyeceğiz.

Sözlü kültürde hala deyimlerde, atasözlerinde “dili taş olmak, eli taş olmak, taş kalpli, sabır taşının çatlaması” gibi cümleler vardır. İnsan kötü bir tutum sergilediğinde

onun taş kesilmesi de cezalandırıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda sihri uygulamalarda, şifa için uygulanan ritüellerde; hıdrellezde yatırların, türbelerin ve mezarların yanında dilek dilerken bu dileklerin taşla gösterilmesi de sıklıkla karşılaşılan uygulamalardır. “Taş, yalnızca cansız bir nesne değil; dert dinleyen, şifa umulan, etrafında çeşitli ritüeller oluşturulan bir nesnedir. Taş bebek efsaneleri de buna örnek gösterilebilir” (Tanyu, 1968, s. 2).

İslam öncesi Türk kültürüne bakıldığında taş ile ilgili karşılaşılan önemli iki olgu balballar veya da taşı olmaktadır. Balballar, önemli kağanlar öldükten sonra mezarlarına öldürdükleri düşmanların bir sembolleri olarak dikilen taşlar ve kağanın sembolik bir tasviri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konudaki tartışmalar çalışmamız dışındadır⁷. Ya da taşı, Türklerin yağmur yağdırmasını sağlayan, bereket sağlayan sihri bir taştır. Çeşitli kaynaklarda Uygurların türeyişi ve göçleri ile ilgili anlatılan efsanelerde kutsal bir dağın güneyindeki kutsal bir kayadan bahsedilmektedir ve bu kaya var olduğu sürece Türklerin zorluk görmeyeceği, kutlarının payidar kalacağı anlatılmaktadır. Böğü Kağan’dan otuz kuşak sonra Yü-lun Tigin, Çin’deki T’ang sülalesinin isteği üzerine bu kayayı onların prensesine karşılık çeyiz olarak verir ve Çin, bu kayayı yok eder. Ardından bir kıtlık ve hastalık dönemi başlar, göç ederler (Sakaoğlu ve Duymaz, 2017, s. 208-209). Ya da taşı ve kutsal dağın güneyindeki taşın işlevi benzerdir.

Günümüzdeki örneklerden bahsedecek olursak neredeyse Anadolu’nun her yerinde karşılaşılabileceğimiz yağmur dualarında kullanılan sihri bir uygulama aracı olarak taşla ilgili belirli inanışlar bulunmaktadır. Yağmur duası uygulaması bölgeden bölgeye birkaç farklılık gösterse de temelde belirli sayıda taşın toplanması -genelde yetmiş bin ya da yetmiş bir bin-, bu taşların her birinin üzerine dua okunması, dil ile ıslatılıp bir çuvala konulmasının ardından bir dereye yağmur yağana kadar sarkıtılmasından oluşmaktadır (Tanyu, 1968, s. 158). Bir diğer örnek ise hıdrellezde ya da herhangi bir günde türbelere gidildiğinde dilek dilerken mezarın taşlanması ya da oradan alınan bir taşın dilek gerçekleşene kadar saklanması akabinde dilek gerçekleştiğinde geri yerine götürülmesi gibi örnekler sıralanabilir. Bu gibi örnekler hem Türk kültüründe hem de diğer milletlerin kültüründe çokça olmakla beraber incelememizin konusunu dağıtmamak için bu örneklerle sınırlı kalınacaktır. Buradan

---

⁷ Detaylı bilgi için bkz: Tanyu, Hikmet, Türklerde Taşlarla İlgili İnanışlar, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968.

anlaşılması gereken husus taşın yalnızca cansız bir varlıktan ziyade bir ruhunun olduğudur. Taş; korur, bereket verir aynı zamanda sertliği ve kalıcılığı bakımından da cezalandırıcı bazen öldürücü bir unsur olarak anlatılarda karşımıza çıkmaktadır.

Tüm bu örnekler ışığında Hasandede Cami'sinde Hacer-i Esvet taşı inceleyeceğiz. Hacer-i Esvet, "Tavafta başlama noktasını gösterme şeklindeki pratik faydası yanında Hacerülesved'in bir de sembolik anlamı olup kaynaklarda bununla ilgili birçok rivayete yer verilir. Hz. Ali'den nakledildiğine göre Hacerülesved, bezmi eleste Allah'ın bütün insanlardan kendisini rab olarak tanımları yönünde aldığı sözü içinde taşımakta olup ondan, bu ahde vefa gösterenler lehinde kıyamet günü şahitlikte bulunması istenecektir. İbn Abbas'tan rivayet edilen bir hadiste, Allah'ın kıyamet günü Hacerülesved'i getireceği ve onun da hak üzere kendisini istilâm edenlere şahitlikte bulunacağı belirtilmiştir. Diğer bir hadiste de "*Hacerülesved'e dokunan kimse rahmanın eline dokunmuş gibidir*" denilmiştir. *Kütüb-i Sitte dışındaki bazı hadis kitaplarında Hacerülesved'in yeryüzünde Allah'ın sağ eli olduğu, onun vasıtasıyla kulları ile musâfaha ettiği, Hacerülesved'e dokunanın Allah'la biat etmiş olacağı, Hacerülesved ve Rüknyemâni'nin ahde vefa üzere kendilerini istilâm edenlere kıyamet günü şahitlik edeceği şeklinde birtakım rivayetler yer almaktadır. Bir kısmı zayıf senedlere dayanan bu rivayetlerin genelde hac, umre ve tavaf ibadetlerinin önemini, bu arada Hacerülesved'in temsili anlamını vurgulamaya yönelik ifadeler olarak yorumlanması daha isabetli görülmektedir. Hacerülesved istilâm edilirken okunan duada da onun bu sembolik anlamına işaret vardır. Süheylî, aslında beyaz olan Hacerülesved'in işlenen günahlar yüzünden karardığına dair hadisi yorumlarken Hacerülesved'de saklı ahdin insanın tevhide dayanan aslı fitratı olduğunu, her insanın bu ahd ve fitrat üzere doğduğunu belirtir ve Hacerülesved'in kararması ile, ahde ve fitrata aykırı davranışların bu ahdin mahalli olan kalplerinin kararması arasındaki benzerliğe dikkat çeker. Hacerülesved'in Kâbe'de meydana gelen yangınlar veya Câhiliye devrinde müşriklerin sürdükleri kan sebebiyle karardığına dair görüşler de bulunmaktadır" (Öğüt, 1996, s. 434).*

Hasandede Cami'sindeki Hacer-i Esvet taşı gerek geldiği yer bakımından gerek o taşı çağıran kişi bakımından Hasandede Cami'sini diğer camilerden ayıran ve onu kutsallaştıran bir detaydır. Derlenen anlatılara göre köy halkı camide bulunan taşın dokunur, el sürer ve bu sihri uygulamadan güzellik, şifa, şefaatharlar. Çünkü bu taş sözlü kültürün devamından dolayı köy halkı için Hacer-i Esvet taşından bir parçadır. İslam'da Hac görevi farzdır ve bu görevin bir parçası da Hacer-i Esvet taşına dokunmaktır bu sayede hem şifa bulunur hem de ahirette o taş İslam inancında olup kendine dokunanlara şahitlik eder. Bu taşın bir parçasına dokunmak da aynı etkiyi gösterir. Parçadan bütüne ilişkisiyle açıklanabilir. Ali Duymaz, Balıkesir ve Çevresindeki Yatırımların Fonksiyonları Açısından Bir Değerlendirme makalesinde bu

konu için şunları söylemektedir “*Vaktiyle temas halinde bulunan şeyler birbirinden ayrıldıktan sonra da tesirlerini devam ettirirler. Yani bir şâhsın sağlığında yaptığı şeyler, o öldükten sonra bir uzvunda veya eşyasında devam eder. Parça bütüne aittir prensibinden hareket eden bu temas sihriyle ilgili uygulamalar da Balıkesir ve çevresindeki yatırlarda görülür. Meselâ yatrın başındaki oyuktan geçme, ağrıyan başı yatrın penceresine sürmek, türbe etrafındaki karınca gibi hayvancıkları yutmak, hastanın giyeceği gömleği bir gece yatrın üzerinde bırakmak, testiciler pirinden yardım ummak için bardak kırmak gibi*” (Duymaz, 2000, s. 337-354).

Peki insan, neden böyle anlatılara ihtiyaç duyar? Elbette bunun ilk sebebi psikolojik olarak bir korunma içgüdüsüdür ve modern tıp dışında göremediğimiz bir şekilde ve belki daha da kısa bir sürede iyileşeceğine inanma isteğinden kaynaklanabilir. Toplumun kolektif bilinç altının şekillenmesinde büyük bir rolü olan din, halk için onu koruyan, iyileştiren ve ölümünden sonra daha güzel bir mekânda - cennet- daha iyi imkanlarla dünyada yaptıklarının karşılığının verilmesini sağlayacak bir rehber niteliğindedir. Elbette İslam’ın rehberi Hz. Muhammed’dir. Ancak İslam’ı anlatan, insanlara yol gösteren, etrafında menkıbeler oluşan ve ulu sayılan insanlar da vardır. Bu insanlar için türbeler yapılır, onlardan şifa beklenir, mezarlarına gidilip dilekler dilenir. Bu tanımın karşılığı veli- evliya- derviş olarak söylenebilir.

Türk kültüründe İslam öncesinde de var olan bilge- şaman- ozan tipi İslam’la birlikte yerini Gök Tanrı inancının da kalıntılarıyla beraber veli kültüne bırakmıştır. Bunun ilk örneğine Dede Korkut’ta rastlamaktayız. Bir geçiş dönemi eseri olan Dede Korkut içerisinde hem destani özellikler doğrultusunda ideal alp tipini hem de halk hikayesi unsurlarından olan veli tipini barındırmaktadır. Dresden ve Vatikan nüshasında Dede Korkut için gelecekte haber veren, Hz. Muhammed’e yakın bir zamanda yaşayan, ne derse olan bir veli-bilge tipi olarak bahseder. “Dede Korkut soy olarak Oğuz, boy olarak Bayat ve din olarak da peygambere çağdaşlık oranında yakınlaşmış bir Müslüman olarak sunulmaktadır” (Duymaz, 2020, s. 323). Dede Korkut gibi Ahmet Yesevi hakkında anlatılan menkıbelerin birinde Hz. Muhammed’in Arslan Bab’a bir hurmayı Ahmet Yesevi’ye vermesi için emanet ettiği anlatılmaktadır. Ahmet Yesevi de tıpkı Dede Korkut gibi Hz. Muhammed’e bu şekilde yakınlaştırılmaktadır. Tüm bunların temel sebebi bu kişilerin kutsiyetini pekiştirmek ve veliliklerine meşruiyet kazandırmaktır. Gazi Âşık Hasan Dede’nin de âşıklığının yanında bir veli olarak anılmasının sebebi de bu olabilir. Hasan Dede’nin seyyidliğinin dışında inşa ettirdiği camiye İslam’da kutsal sayılan Mekke topraklarından yine kutsal

sayılan Hacer-i Esvet taşının güvercin olup uçarak gelmesi onun veliliğini kanıtlar niteliktedir.

Daha öncesinde derlenen anlatılar incelendiğinde el sürülen, şifa beklenen tek taşın Hacer-i Esvet olmadığını; Anadolu'da çoğu yerde bunun gibi şifa beklenen taşların varlığı saptanmıştır.

Şekil Değiştirme Motifi

Efsanelerde; insanın, bir canlının veya o canlıyla birlikte onun bir eşyasının taşa dönüşmesi motifiyle sıklıkla karşılaşılmaktadır. Ancak taşın bir canlıya dönüşmesine çok az rastlanmaktadır. Anadolu'da taş bebek efsanelerinde gördüğümüz bu motif genellikle çocuğu olmayan bir kadının bebeğe benzeyen bir taşı beşiğe koyması ve ardından sabaha kadar tüm ululara dua etmesi neticesinde bebeğinin canlanmasını anlatmaktadır (Sakaoğlu, 1980, s. 76). Derlenen bu menkıbede ise taş, çıkıdan çıkarıldığı anda güvercin olup uçmaktadır.

İnsan, genel olarak bir yasak ihlali sonucunda taş veya kuş olmaktadır. Efsanelerde taş olmak çoğunlukla bir cezalandırma sonucunda gerçekleşmektedir. Anlatı mantığı düşünüldüğünde ise anlatılan menkıbede bir eksilik olduğu düşünülebilir. Kaynak şâhıs, menkıbeyi aktarırken bu kısmı unutmuş olabilir. Mekke şeyhi, Hacı ağaya çıkıyı götürene kadar açmamalısın dediye bu cezalandırma daha mantıklı bir zemine oturacaktır. Ancak tahlil ihtimaller etrafında incelenmemelidir.

Hac görevini yerine getiren Hacı ağa, taşın çok ağır olduğunu düşünmektedir. Bu sebeple taşın kuş olup yerine yerleşmesi Hacı ağanın dini vecibesini gerçekleştirmesinden dolayı bir ödül niteliğinde de düşünülebilir.

Her şeyden ziyade cansız bir varlığın kuşa dönüşmesi bir keramet göstergesidir. Evliyaların, cansız varlıklara buyruk vermeleri neticesinde onları çağırma menkıbelerinde sık rastlanan motiflerdendir. İlk başta akla gelen soru keramet taşta mıdır yoksa evliyada mı olmalıdır. Bu menkıbede keramet Hasan Dede'dedir. Çünkü caminin inşaatında hiçbir taşın dolduramadığı bir boşluk vardır ve o taş için Hasan Dede, Hacı ağaya Mekke Şeyhinden bir emanet alacağını söyler. Taş ise hem kutsal sayılır hem de Hasan Dede'nin buyruğuna uyarak gelip yerine yerleşir ve kuş formundan geri taş formuna dönüşür. "Taşa dönüşen nesnenin eski halini almasına genelde masallarda rastlanmaktadır. Eski şekline dönme ancak iyi kalpli kahramanlar

ve suçsuz hayvanlar içindir” (Sakaoğlu, 1980, s. 43). Bu menkıbede eski şekline dönen nesne ne bir hayvandır ne de iyi kalpli bir kahramandır. Buradaki eski şekle dönmesini sağlayan önemli unsur İslam dininin kutsal saydığı bir taş olmasıdır.

Menkıbelerde sıklıkla karşılaşılan bir diğer motif ise velinin bir avuç bulgurla koca bir halkı doyurmasıdır. Veliler, insanın temel ihtiyaçlarını kolayca karşılayabilmektedirler. Bu ise elbette bir keramet göstergesidir. İşlev olarak menkıbede anlatılandan farklı da olsa anlatılmak istenen bir velinin keramet göstermesi gerektiğidir. Hasan Dede'nin Hacca gönderdiği karpuz çekirdekleri ve kömürler sahibinin eline ulaştığında karpuz ve koça dönüşür. Bu da Hasan Dede'nin kerametini kanıtlar niteliktedir. Hasan Dede'nin karpuz çekirdeği göndermesinin sebebi coğrafi bir unsurdur. Derlenen diğer anlatılarda Hasan Dede'nin karpuz yetiştirdiğinden dolayı ona Karpuzubüyük Hasan Dede de denildiği kaydedilmiştir. Karpuz'un lezzeti kurak ve sıcak havalarda artmaktadır. Bundan dolayı İç Anadolu'da yetişen karpuz ve kavun çok lezzetli olduğu söylenmektedir. Aynı şekilde kara koç gönderilmesinin sebebi kurak iklim ve otlakların az olmasından dolayı Kırıkkale'de küçükbaş hayvancılığın yaygın olmasıdır. Menkıbelere, anlatılara ve efsanelere anlatıldığı coğrafyanın özelliğinin yüklenmesine sıklıkla rastlanmaktadır.

Hacca Giden Ağaya Helva Götürme Motifi

Menkıbelerde sıklıkla karşımıza çıkan bu motif temelde keramet motifidir. Sıradan insanın yapamayacağı bir durumu gerçekleştirmesi onun kerametini ve veliliğini kanıtlar. Özelde ise bu motif “tayy-i zaman tayy-i mekân” olarak adlandırılır. Veliler zamanın ve mekânın üstündedir. Normalde hacca gitmek dönem şartlarına göre altı ay süren bir yolculuktur ancak veliler bu süreyi yemek soğumayacak kadar kısa bir süre içerisinde kat edebilirler. Ali Nihâni'nin Manzum Hacı Bektaş-ı Veli Velayetnamesindeki “Hacı Bektaş-ı Veli'nin Veliliği ve Hacı Lakabıyla Anılmasının Sebebine Dair” manzum hikayesinde de aynı motif Hacı Bektaş-ı Veli için anlatılmaktadır (Kardaş, 2018, s. 138-144). Motifteki helva, menkıbenin anlatıldığı coğrafyaya göre değişebilir.

“En çok bilinen örnekler, Munzur, Şeyh Bilecen, Memik Dede, Yuanidis, vb.dir. Polonya'daki Türkler arasında anlatılan Evliya Kontuş efsanesi de güzel örneklerden biridir” (Sakaoğlu, 2022, s. 43).

İkinci Menkıbe

“Kırıkkale’de patlama olduğunda, makine kimya patladığında dışarıdan uçak geldi, helikopter geldi yangını söndürmeye. Adamlar demiş ki Hasan Dede’nin yeşil sarıklılar olmasaydı biz söndüremezdik orayı. Onlar söndürdü demiş. Hasan Dede zorda kalanlara yardım eder” K4.

Keramet kavramı önceki bölümlerde açıklandı bundan dolayı tekrara düşmemek adına burada tekrar açıklanmayacak.

Halkı Derinden Etkileyen Olay Motifi

Bu motif destanların oluşum aşamalarında da karşımıza çıkan halkı etkileyen bir olayın gerçekleşmesi motifine benzer. Kırıkkale'deki patlama ve yangın, doğal afetlerin insan hayatını nasıl etkilediğini ve ani felaketlerin ortaya çıkardığı kaosu temsil eder. Bu motif, insanların doğal afetlerle başa çıkma çabalarını ve bu tür olayların etkilerini anlatır. Ancak bu anlatıda tüm dış yardımlara rağmen söndürülemez bir yangın yerel halkın evliya olarak tanımladığı kişi ve onun yanındaki diğer velilerin yardımıyla söndürüldüğüne inanılmaktadır.

Keramet Motifi

Yeşil sarıklılar olarak adlandırılan Hasan Dede'nin takımı, olay yerinde yangını söndürerek bir keramet gösterirler. Bu motif, dini veya manevi figürlerin, sıra dışı yetenekler veya kerametler aracılığıyla insanlara yardım etmesini veya korumasını anlatır. Hasan Dede'nin yeşil sarıklıları, olay yerindeki yangını sıra dışı bir şekilde söndürerek, dini veya manevi bir liderin etkisini yansıtır ve insanlara ilahi yardımın varlığını hatırlatır. Bu motif, metindeki olayların dini boyutunu ve manevi liderlerin toplum üzerindeki etkisini vurgular. Velinin kerameti, insanların inançlarını ve manevi güçlerin varlığına olan inançlarını temsil eder.

Üçüncü Menkıbe

“Hasan Dede’nin türbesine giderken abdestim yoktu. Abdest alacak yer de göremedim ve yarın geldiğimde abdestli gelirim dedim. İçeriden çıkarken de geri geri çıkmak lazım olmuş bilmiyordum. Kafamı bir çarptım diz çökmek zorunda kaldım. Hasan Dede kendini hatırlattı direkt de aklıma bu geldi. Sonra abdest alıp tekrar okudum” K6.

Abdest Alma Motifi

Ziyaretçinin abdestsiz türbeye gelmesi ve abdest alacak bir yer bulamaması, ritüellerle ilgili bir motif olarak karşımıza çıkar. Bu, dini ritüellerin önemini ve gerekliliğini vurgular. Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir.

Ritüel temizlik ve arınma: Abdest alma, kişinin bedensel ve ruhsal olarak arınmasını simgeler. Bu motif, halk edebiyatındaki karakterlerin ibadetlerini yerine getirmeden önce abdest alarak ruhsal olarak hazırlandıklarını gösterir.

Manevi hazırlık: Abdest alma, kişinin manevi hazırlık sürecinin bir parçasıdır. Türk halk edebiyatındaki karakterler, önemli bir görev veya ibadet öncesinde abdest alarak ruhlarını ve bedenlerini temizlerler, böylece bu görev veya ibadet için daha uygun hale gelirler.

Temizlik ve hijyen: Abdest alma, bedensel temizliği sağlamanın yanı sıra, ruhsal temizliği ve arınmayı da simgeler. Bu da halk menkıbedeki karakterlerin hem bedensel hem de manevi temizliğe önem verdiklerini gösterir.

Türbeden Geri Geri Çıkma Motifi

Türk halk edebiyatında, özellikle halk hikayeleri ve menkıbelerde sıkça karşılaşılan bir motif olan "türbeden geri geri çıkma", kültürel inançların ve geleneklerin bir yansımasıdır. Bu motif genellikle dini ve manevi değerlere dayanır ve türbe ziyaretlerinin yapıldığı kutsal yerlerde karşımıza çıkar.

"Türbeden geri geri çıkma" motifinin temelinde, türbe ziyaretinin saygı ile gerçekleştirilmesi yatar. Türbe, genellikle bir veli veya dini liderin kabrinin bulunduğu kutsal bir mekândır. Türbe ziyareti sırasında kişi, türbeden dışarı çıkarken geri geri adımlar atar. Bu, ziyaretçinin saygı ve alçakgönüllülük içinde hareket etmesi gerektiğini simgeler.

Türbeden geri geri çıkma motifinin önemi, türbe ziyaretinin bir ritüel olması ve bu ritüelin dini ve manevi bir bağlamda gerçekleşmesidir. Bu ritüel, ziyaretçinin türbeye girdiği anda ve türbeden çıktığı anda manevi bir deneyim yaşadığını ve ziyaretin ciddiyetini vurgular.

Cezalandırma Motifi

Ziyaretçinin türbede yaşadığı deneyim, Hasan Dede'nin manevi gücünü ve etkisini yansıtan bir tecrübe olarak değerlendirilebilir. Hasan Dede'nin hatırlanmasıyla birlikte yaşanan olay, ziyaretçi için manevi bir uyanışı temsil eder. Türk halk edebiyatında cezalandırma motifini birkaç farklı şekilde görebiliriz. Genellikle halk hikayelerinde, destanlarda veya masallarda bu motif karşımıza çıkar. Elbette bu cezaların anlatı içerisinde bir işlevi vardır. Buradaki işlevi velinin kendisini

hatırlatması denilebilir. Bazı anlatılarda adaletin sağlanması için bu ceza verilir. Motifte, adaletsizlik yapan veya kötülük yapan karakterler, halk kahramanları veya doğaüstü varlıklar tarafından cezalandırılır. Örneğin, bir halk hikayesinde haksızlığa uğrayan bir köylü, halk kahramanı tarafından adaletin sağlanması için yardım edilir ve zulmeden kişi cezalandırılır. Bu anlatıda olduğu gibi bazılarında da kişi kendi yaptığı veya yapmadığının cezasını çeker ve sonunda aklı başına gelir. Bazı anlatılarda ise doğaüstü bir ruh tarafından ceza verilir. Halk hikayelerinde veya masallarda, kötülük yapan karakterler doğaüstü varlıklar veya güçler tarafından cezalandırılır. Örneğin, bir insanın doğaya zarar vermesi sonucunda, tabiatın ruhları veya tanrıları tarafından cezalandırılabilir. Bazılarında ise kişi kendi yaptığı cezasını çeker. Bazı halk hikayelerinde veya masallarda, karakterlerin kendi yaptıkları hataların sonuçlarıyla yüzleşmeleri ve bu hataların cezasını çekmeleri motifine rastlarız. Bu, doğrudan bir cezalandırma eylemi olmasa da kişinin kendi eylemlerinin sonuçlarıyla yüzleşmesi ve bu sonuçları kabul etmesiyle ilgilidir.

Türk halk edebiyatında cezalandırma motifleri, genellikle adaletin sağlanması, doğaüstü güçlerin müdahalesi veya kendi eylemlerinin sonuçlarıyla yüzleşme gibi temaları içerir. Bu motifler, hikayelerin karakter gelişimine, toplumsal değerlere ve doğa ile insan ilişkisine dair önemli noktalara değinir.

Dördüncü Menkıbe

“Ümmühan, Hasan Dede'nin kızının adıymış. Ben ölü doğmuşum annem hep anlatır. Benden ümidi kesmişler. Sonra isimsiz gömmeyelim diye kulağıma Hasan Dede'nin kızının ismini fısıldamışlar. Cana gelmişim. Ondan dolayı ben küçüklüğümde beri buraya her zaman gelirim buradaki taş her şeye şifa. Elime yüzüme sürerim güzelleşeyim diye. Üç defa sıvarım dileğim gerçekleşsin diye” K5.

Olağanüstü Doğum Motifi

Metinde kadının ölü doğmuş olduğu ancak Ümmühan adı verilen Hasan Dede'nin kızının isminin fısıldanmasıyla canlandığı anlatılıyor. Bu motif, doğaüstü bir müdahale ve olağanüstü bir doğumdur. Her ne kadar destanlarda veya Dede Korkut metinlerinde gördüğümüz olağanüstü doğum motifine benzemese de işlevsel olarak benzerdir diyebiliriz. Örnek olarak Oğuz Kağan'ın doğumundaki olağanüstülük onun kut almış olduğunu gösterirken böyle menkıbelerdeki olağanüstü doğumlar velinin kerametini ve büyüklüğünü göstermek için anlatılmaktadır.

İsim Verme Motifi

Türk halk anlatılarında yaygın olan bir unsur da çocuğu olmayan ailelerin ocaklara gidip çocuk istemeleri ve çocukları olduğu takdirde çocuklarına Satı/ Satılmış isimlerini koymaya adak adamalarıdır. Eğer bu isimleri koymazlarsa çocuklarına zarar gelebileceğine yahut öleceklerine inanırlar. Aynı şekilde Hasandede türbesine de böyle adaklar adanmaktadır. Bu anlatıda isim verme mevzusu bir adak sonucunda değildir. Zaten hayatını kaybeden bir bebeğe isim koyarlar ve bebek de cana gelir. Her ne kadar olay örgüsü bakımından farklı gibi gözükse de bu iki olayda ortak payda olan inanç ve ocaktır. Bir ocağın Dedesinin kızının ismini halktan birinin kendi kızına isim olarak vermesi velinin onu hayata döndürmesinde bir sebep olarak görülmektedir.

Beşinci Menkıbe

“Adsız Dede, Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında bu coğrafyada bir çoban koyunlarını olatırken perşembe gününü cuma gününe bağlayan gece örüme kalktığında Halil Dede, Haydar Dede, Hasan Dede türbelerinden yeşil, kırmızı, beyaz renkli ışıklar yeşil ışık saçan Adsız Dedenin mezarlarında buluşmasını seyrederek. Bu buluşma esnasında da ışıklar mezar başında Kıbrıs için dua eder halde görülürler. Bunu gören çobanın dili tutulmuştur” K4.

Kutsal Zaman ve Kutsal Mekân

Kutsal zaman, insanın döngüsel ve tekrar eden ritüellerle belirlenen özel zaman dilimlerini ifade eder. Bu zaman dilimleri genellikle dinî bayramlar, ibadet saatleri ve diğer dini törenlerle ilişkilendirilir. Kutsal zaman, insanların sıradan günlük yaşamlarından ayrıldığı, ruhsal deneyimler yaşadığı ve manevi bir dönüşüm geçirdiği bir zaman dilimidir. Bu anlatıdaki kutsal zaman perşembeyi cumaya bağlayan gecedir. İslami açıdan detayına girmemekle birlikte perşembeyi cumaya bağlayan gece Müslümanlar için önemlidir; o gün sela okunur, Kuran okunur ve dileklerin daha çok kabul edileceğine inanılır. Bu açıdan bakıldığında anlatıdaki zaman kutsal bir döngü zamanıdır.

Kutsal mekân ise, insanların manevi bir deneyim yaşadığı, kutsal kabul edilen alanları ifade eder. Tapınaklar, kiliseler, mabetler ve doğal kutsal alanlar bu mekânların örnekleridir. Bu mekânlar, insanların günlük yaşamlarından uzaklaşıp daha yüksek bir güce adanmış oldukları yerlerdir. Kutsal mekânlar, insanların sıradan yaşamlarından kaçıp manevi bir dinginlik buldukları alanlardır (Eliade, 2000, s. 355- 388). Bu anlatıdaki kutsal mekân ise adı geçen velilerin türbeleridir. Türbeler dileklerin gerçekleştiği, insanların Allah’a daha yakın hissettikleri ve dede olarak adlandırdıkları

Allah'a yakınlığıyla bilinen insanların istirahatgâhlarıdır. Bu yönüyle türbelere kutsal mekânlardır diyebiliriz.

Renk Sembolizmi

Türk halk edebiyatında renkler, sadece görsel algıyı ifade etmekle kalmaz, aynı zamanda derin sembolizmiyle de önemli bir rol oynar. Dede Korkut'ta Dirse Han Oğlu Boğaç boyunda bunu net bir şekilde görmekteyiz. Kızı olanlar kızıl çadıra; oğlu olanlar beyaz çadıra, evladı olmayanlar ise kara çadıra davet edilir. Dede Korkut dahil olmak üzere çoğu halk anlatısında ve hatta yeni Türk edebiyatında, eski Türk edebiyatında renk sembolizmine rastlarız. İncelenen anlatıda geçen renkler; yeşil, kırmızı ve beyaz, zengin kültürel ve sembolik anlamlarla doludur.

Yeşil, Türk halk edebiyatında genellikle doğayı, bereketi ve yaşamı simgeler. Türk kültüründe doğa, insanlar için kutsal bir varlık olarak görülür ve yeşil renk, bu kutsallığı yansıtır. Tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan toplumlar için yeşil, bolluğu ve verimliliği temsil eder. Ayrıca, yeşilin tazelik ve umutla ilişkilendirilmesi, insanların doğaya olan bağlılığını ve umutlarını yansıtır. Tasavvufta yeşil, insanın içsel yolculuğunda ruhani bir rehberlik ve manevi büyüme için gerekli olan canlılık ve umudu temsil eder.

Kırmızı, Türk halk edebiyatında güç, tutku ve cesareti temsil eder. Savaşçı ruhu ve coşkuyu simgeler. Kırmızı aynı zamanda aşkın ve tutkunun rengidir. Birçok halk hikayesinde kahramanlar kırmızı giysiler içinde betimlenir, bu da onların cesaret ve kararlılıkla dolu olduklarını vurgular. Ancak kırmızı aynı zamanda tehlikeyi ve kanı da sembolize edebilir, bu da hayatın acı gerçeklerine işaret eder. Kırmızı, tasavvufta genellikle aşkın ve tutkunun rengi olarak görülür. Bu renk, insanın Allah'a olan derin sevgisini ve aşkını ifade eder. Tasavvufta kırmızı, aşk ateşinin yanı sıra, içsel bir dönüşüm ve ruhsal arınmanın sembolüdür. Aşkla yanmak ve özgürleşmek, kişinin nefsiyle mücadelesinde kırmızı rengin önemli bir rol oynar. Aynı zamanda kırmızı, şehitlerin kanını ve fedakarlığını da temsil eder, bu da ruhsal bir ölüm ve yeniden doğuşun simgesidir.

Beyaz, Türk halk edebiyatında temizlik, saflık ve masumiyeti ifade eder. Aynı zamanda barış ve huzurun rengidir. Beyaz renk, doğruluk ve dürüstlüğü simgeler ve bu nedenle adil ve güvenilir karakterleri temsil eder. Türk kültüründe, beyaz at, beyaz kuş gibi beyaz nesnelere genellikle iyilik ve masumiyetin simgesi olarak kullanılır.

Beyaz, tasavvufi geleneğin içinde saflığı, aydınlığı ve ilahi hakikati simgeler. Beyaz, nurun ve irfanın rengidir. Ruhun temizliği ve kalp gözünün açıklığı, beyaz rengin ifadesidir. Tasavvufta beyaz, kişinin nefsiyle mücadelesindeki zaferini ve ilahi hakikate ulaşma yolundaki arayışını temsil eder. Bu renk, insanın içsel karanlığından aydınlığa doğru ilerlemesini ve Allah'ın sonsuz lütfuna erişmesini simgeler (Çoruhlu, 2017, s. 329- 339).

4.2.2. Gazi Âşık Hasan Dede'nin Tarihsel Kişiliği Hakkındaki Sözlü Rivayetler

Gazi Âşık Hasan Dede'nin menkıbevi kişiliği ve âşıklık yönü dışında derlediğimiz bir diğer şey tarihsel sözlü rivayetlerdir. Bu derlenen rivayetler kasaba halkı tarafından nesnel tarih olarak görülmektedir.

Her halkın oluşturduğu ideal tipler vardır. Bu tipler, toplumun şahıstan beklentisini oluşturan karakter özelliklerini yansıtmaktadırlar. Her dönem her toplum için bu ideal tipler toplumun geçirdiği sosyo-ekonomik değişiklikler, dini değişiklikler gibi faktörlere paralel olarak değişip gelişmektedir. İslamiyet kabul edildikten sonra bilge tipi, veli tipine evrilmektedir. Gazi Âşık Hasan Dede de bu ideal tipin bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Elbette bu, Gazi Âşık Hasan Dede tarih sahnesinde kesinlikle yoktur demek değildir. Ancak anlatı dairesinde bazı olaylar bazı şahıslara atfedilmiş olabilir. Buna örnek olarak Anadolu'ya gelen Türklerin; Azizler hakkındaki anlatıları İslami zeminine oturtup tekrar anlatmaları verilebilir.

Halk bu ideal tipi içselleştirmek için farkında olarak ya da farkında olmayarak tarihi zemine oturtmaktadırlar. Bunun sonucunda tarihi gerçekliği kanıtlanmış şahıslarla bu ideal tipleri aynı sahnede anlatmaktadırlar.

Bu metinler sözlü rivayet olarak kabul edildiği ve motif içermediği için incelmeye tabii tutulmamaktadır. Derlenen bu sözlü rivayetler nesnel tarih olarak çalışmaya alınmamaktadır. Ancak yine de bu sözlü rivayetler Gazi Âşık Hasan Dede'nin kasaba halkı açısından ifade ettiği anlamı anlamamız açısından önemlidir. Derlediğimiz metinler aşağıda verilmiştir.

*“Demirhan, Hasan Dedemin diğer ismidir. Türk yurdunda kaldıkları süre içerisinde onlara hanlıklar için verilen sanlar olurdu. Hasan Dedeme de Demirhan sanını vermişler. 1932'li yıllarda soyadı kanununun çıkmasıyla Hasan Dede evlatlarının ilk aldıkları soyadı Demirhan olmuş. Demirhan olmasının sebebi de sözü geçerli bir han, güçlü anlamına geliyor **K1**.*

Hasan Dede'yi dört kategoride inceleyebiliriz. Birincisi fıkıh alimi yani zamanın bir profesörü. İkincisi askeri bir becerisi var. Paşa denginde bir askeri rütbesi, yeteneği var. Üçüncüsü tasavvufi, ilahi bir aşıklığı var. Biz buna Hak aşıklığı, gönül aşıklığı deriz. Burada kendinin deyişleri var. Bu deyişlerin doğması halkın sorunlarını o bölgenin yapabilecekleri şeylere yön verilmesi için dörtlük manzumeler halinde halka anlatmıştır **K1**.

Eşrefoğlu şiiri yedi kıtadan oluşur. Genelde Hak âşıkları yedi kıta üzerine çalışırlar. Bizlerde üç beş yediler, on iki imamlar, kırklar silsilesi vardır **K1**.

Hak aşıklığı geleneğinde çok geniş bir yelpazede bulunan bir aşiret kalabalığı var. Oğuz Türkmenlerinin merkezinde olan Ustaclu (ustacalu) aşiretinin yan kolları vardır. Türkler kol kol boy boy yaşar ama bir noktada birleşirler. Bunlar da Oğuz Türkmenleri, Ustaclu dergâhında yirmi bire ayrılmış aşiret kolları vardır. Bu aşiret kollarının hepsi aslında İbrahim Şih'a bağlı. Ona itimat etmişler itikat etmişler ve ikrâr vermişler. Yani ikrâr Türkçesi sözdür. Biz sizin yolunuzdan gidecek aşiretleriniz; bizi sancağımızın, dergâhınızın altında bulundurun. Bizim birlikteliğimiz bize verilecek yönlendirmeler; yönetim şekli size ait. Biz de yönetilen olarak barış içerisinde yaşamayı amaçlıyoruz diyerek yirmi bir aşiret İbrahim Şih'a gelmiş biat etmişler. Bu olay Türkistan'daki Horasan bölgesinde oluyor. Sonra 1500'lü yılların başlarında Safavi Kızılbaş devleti kurulunca İran bölgesinde, İbrahim Şih ve oğlu Yakup Şih o ara Hasan Dedem küçük, 1489 doğumludur. Onlarla birlikte davet ediliyor. Diyor ki Safavi Şih Sadrettin: Buyurun sizin methinizi duyduk. Bir Ehli Beyt soyundansınız dokuzuncu imam Muhammet takiden gelme bizim soyumuz. Sizler kutsi insanlarsınız. Aşiretinizin kalabalığını da biliyoruz. Biz de yeni bir devlet oluşturduk. Desteklerinizi bekliyoruz, Erdebil dergâhına yakın bir bölgede size bir karargâh, dergâh, mevkii, makam, yer açacağız. Buyurun burada daha rahat edersiniz. Birlikteliğimizden güç doğar demiş. İbrahim Şih, diyar-ı Karaman dedikleri bugün Hazar denizine yakın kıyıda Gence ve Berde şehirleri arasında bir bölgeye gelip dergâhını kurduktan sonra İbrahim Şih Hakk'a yürüyor. Oğlu Yakup Şih orayı yönetmeye başlıyor. Ondan sonra bu ilişkiler devam ederken 1514'de Çaldıran meydan muharebesi oluyor. Muharebede Osmanlı'ya karşı Safavi devletinin yanında yer alan Yakup şih ve bir kısım askerleri şehit düşüyor. O şehit düşünce Hasan Dede, dergâha şih oluyor **K1**.

Çaldırandan sonra Osmanlı da Anadolu'da ve Rumeli'de yaşayan Alevi-Bektaşî insanların kendisine karşı Celali isyanlar yapmaması için bir dostluk teklifi uzattı. Sonrasında oğlu Süleyman'a Sersem Ali Paşa'nın bacasını aldılar, Mahi Devran'ı. Mahi Devran'ı alarak böyle bir yumuşamayı sağladı. Bu konar-göçer alevi aşiretleri Toros bölgesine; Adana, Gavurdağları arasına, Antep bölgesine yerleşmişler. Hasan Dede de Karaman'dan bunların sevk ve idaresi zor olduğu için Anavarza yani şimdiki Eski Roma imparatorluğundan kalan kaleye dergâhını kuruyor. Kadirli ilçesi, Elbizli köyü yakınına. Ceyhan nehrinin kenarında. O köyde dergâhını kurunca Osmanlı'nın da dikkatini çekiyor bir güç oluşuyor. Acaba siyasetleri nedir amaçları nedir diyerek Yusuf Paşa diye bir paşayla gizlice bunları takibe aldırıyorlar. Hasan Dede de bu olayın farkına varıyor. Yusuf paşa ile görüşüyor. Bizim amacımız kavga gürlüğü çıkarmak değil. Buradaki aşiretlerimizin sükûnet içinde yaşamaları diyor. O dönem kavgalar genelde su yollarında oluyormuş. Bu bölgelerde sükuneti sağlamak bizim derdimiz demiş. Bu sırada Yavuz Sultan Selim'in yerine Süleyman geçiyor. Kanuni Sultan Süleyman bizzat bu tür aşiret yönetenlerle ilişki içerisine girmek istiyor. O sırada da Şâh Kalender var. O da Hacı Bektaşî postnişinde. 1526'da isyan ediyor. 1526'da bu isyanı yaparken amacı bütün Alevi- Bektaşîleri bir çatı altında toplayıp Osmanlı'yı yıkmak arzusunda. Hasan Dede de bunun bir hayal olduğunun çünkü Osmanlı'nın yerleşik bir devlet olarak kemikleştiğini, bütün dünyanın Osmanlı'yı tanıdığını ve Osmanlı'nın gücünün, ticaretinin fazla olduğunu farkında olduğu için Şâh Kalender'e bu isyana kalkışmamasını, bu isyanın karşılığında hiçbir kazanım elde edemeyeceğini ve sulh içinde Osmanlı'yla yaşanabileceğini bildiriyor. Onlar da kabul etmiyor ama az bir kuvvet kalıyor ellerinde. Hasan Dede'nin ve diğer Şihlerin, Şâh Kalendere destekleri azalınca Kalender yalnız kalıyor Osmanlı da onu bastırıyor **K1**.

1526'daki bu olaydan sonra Hasan Dede'nin Osmanlıyla ilişkisi başlıyor. Kanuni Sultan Süleyman, Hasan Dede'yi İstanbul'a davet ediyor. Hasan Dede iki bin beş yüz kişilik

gücüyle İstanbul'a gidiyor. Kanuni, Üsküdar Seyit Ahmet Deresi'nde bir dergâh kurduruyor Hasan Dede'ye. Ara sıra görüşmelere devam ediyorlar. Görüşmelerde de Doğu'daki Safavi devletinin gücünü yok ettiklerini, Mısır ve Arabistan'dan da Osmanlı'ya hiçbir tehdit gelmeyeceğinin aşikâr olduğunu ancak Avrupa'nın hala Osmanlı'ya karşı birleşip her an baskın bir şekilde zayıflatabileceğini bu yüzden de tekrar bir Avrupa seferinin yapılması gerektiğini konuşuyorlar. Hasan Dede de Kanuni'ye onlara katılacağını söylüyor. Bir rivayete göre on bin süvarisi ile öncü birlik olarak Hasan Dede'yi gönderiyor **K1**.

Biz aslında dergâh olarak Otman Baba'ya bağlıyız. Otman Baba'nın Bulgaristan, Haskovo'da dergâhı ve türbesi vardır. O zamanda da oradadır. Hasan Dede oraya gittiğinde Otman Baba Hakka ermiş. O sebeple orada kalan postlar, bakanlarla tekrar kuşak kuşanıyor Haskovo'ya gidiyor orada yedi ay kalıyor. Yedi ay kaldıktan sonra o bölgedeki Alevi-Bektaşileri de peşine takıyor. Macar bölgesine ilerleyip orada iki üç tane kalenin sulh içerisinde Hasan Dede'nin anlaşmalarıyla Osmanlı'yla kavga dövüş yapmadan üç kaleyi teslim aldıklarını söylüyor. Osmanlı bunların hepsini öğrenince Viyana'nın önünde de birlikte kuşatmaya katıldıklarında; Kanuni, Hasan Dede'ye: Hasan Paşa seni nerede istersen Anadolu veya Rumeli'de orada bir beylerbeyi olarak nüfuz ettirelim, diyor. Hasan Dede, Anadolu'yu tercih ediyor. Çünkü büyük aşireti Adana, Gavurdağları, Antep, Mersin taraflarında. Bir kısmı Maraş bölgelerine dağılmış vaziyette. Bunların sevk ve idaresini kolay bir şekilde idare etmek için Hasan Dede Çukurca bölgesini tercih ediyor. Yaklaşık iki yüz bine yakın Hasan Dede'nin aşireti varmış. Osmanlı hepsinin bir arada olmasına kesinlikle müsaade etmiyor. Niye etsin ki ben olsam ben de etmem. Çünkü her an bana isyan edip beni tefe koyabilir, gücü kuvveti büyür diye müsaade etmiyor. 1762 köye bölüyorlar. Köyler kırk ve elli hanelikler. Altmış haneyi geçmeyecek şekilde tanzim ettiriliyor. Bugün başlayalım; Adana, Maraş, Yozgat, Çorum, Çankırı, Ankara, Kütahya, Eskişehir, Balıkesir, Çanakkale, Manisa ve Aydın bölgelerine serpiştiriliyor. Balıkesir'deki Çepni köyleri Hasan Dede'nin müritleridir **K1**.

Eşrefoğlu, o bölgede (Balıkesir?) Nakşibendi şeyhi Eşrefoğlu'nu Osmanlı oraya atamış. Eşrefoğlu gitmiş bakmış oradaki Çepni köyleri sulu tarım yapıyorlar. Hepsini de Hasan Dede'nin ziraat mühendisliğinden yararlanılarak yapılmış. Hasan Dede bir ziraat mühendisidir. Sulu tarım yaptığının göstergesidir. O bölgelerde Nakşibendi şeyhi diyor ki: Bu ne böyle her yeri bağ yapmışsınız. Sizin şıhınız Hasan Dede de memleketinde her yeri bağ yapmış. Küp küp şarap yapıyor. İçiyorsunuz alem yapıyorsunuz deyince onlar da buraya mektup yazıyorlar. Diyorlar ki: Hasan Dede bizi bu Nakşibendi şeyhi sıkıştırıyor. Siz dinden imandan uzaksınız. Şarap içiyorsunuz diye bizi itham ediyor. Hasan Dede de buradan yazıyor:

Eşrefoğlu, al haberi
Bahçe biziz, gül bizdedir
Biz de Mevlâ'nın kuluyuz
Yetmiş iki dil bizdedir

Erlük midir eri yormak
Irak yoldan haber sormak
Cennetteki ol dört ırmak
Coşkun akan sel bizdedir

Adam vardır cismi semiz
Aptes alır olmaz temiz
Halkı dahleylemek nemiz
Bilcümle vebal bizdedir

Arı vardır uçup gezer
Teni tenden seçüp gezer
Canan bizden kaçup gezer
Arı biziz, bal bizdedir

Kimi sofu, kimi hacı

*Cümlemiz Hakk'a duacı
Resul-i Ekrem'in tacı
Aba, hırka, şal bizdedir*

*Biz erenler gerçeğiyiz
Has bahçenin çiçeğiyiz
Hacı Bektaş köçeğiyiz
Edep, erkân, yol bizdedir*

*Kuldur Hasan Dedem kuldur
Manayı söyleyen dildir
Elif Hakk'a doğru yoldur
Cim ararsan, dal bizdedir*

*Bunun içinde mana çok yüksek. Biz peygamber soyuyuz, bütün emanetler bizde. Biz süreyi devam ettiren bir imam soyuyuz. Bunu ifade etmeye çalışıyor. Bizim amacımız temiz toplumu oluşturmak ve kirliliği dışarı atmaktır. Ne diyor orada; insan abdest alır olmaz temiz. Abdest demek Arapça bir terimdir. Ab, sudur. Dest de temizlenmektir. Suyu temizlenmek demektir. Abdestle ne yaparsın? Elini, ayağını, yüzünü, kulağını yıkarsın. Ama mevzu onlarla bitmiyor. Abdest gönlünü yıkamaktır. Gönlünde ne vardır insanın? İhtirasları vardır, şehvetleri vardır, düşünceleri vardır, kazanma hayalleri vardır, sürekli güç toplama arzusu vardır. Bir insanda muhakkak vardır bunlar. Çocukta bile vardır. Allah bunları yaratılıştan bütün insanlara hıfzetmiştir **K1**.*

*Hasan Dede Veli'de ziraat mühendisliği de vardır, tasavvufi aşıklığı vardır ve aşiretine de dedelik yapar. Dedelik nedir? Yol gösterici, ışık tutan. Biz çerağ yakarız. Çerağ uyandırırız cemlerimizde. Nur suresinin 35, 36, 37. Ayetleri mucibince oluşur çerağ. Ne diyor? Allah, göklerin ve yerlerin nurudur. Onun nuru kandil içinde yanan bir ışığa benzer. O ışık, kristal bir fanus içindedir. O kristal fanus sanki parlayan bir yıldız benzer. O ışığın yakıtı, doğuya ve batıya ait olmayan mübarek zeytin ağacının yağından yakılır. O yağ ateş değmese bile nurdur. Nur ala nurdur. Allah dilediğini nuruna kavuşturur diyor otuz beşte. Otuz altıya geçince bu çerağ Allah'ın isminin yüceltilmesine ve zikredilmesine izin verdiği evlerde yakılır. Müminler orada akşam sabah Allah'ı tesbih eder. Otuz yedide de der ki; işte o kimseler ki onları ne ticaret ne alışveriş Allah'ı zikretmekten salata doğru yapmaktan ve zekâtı vermekten alıkoymaz. Çünkü onlar gözlerin ve kalplerin dehşete düşeceği günden korkarlar. Bu çerağı biz Allah'ın nurunun simgesi olarak bir kristal fanusa benzeterek, zeytinyağı ve biraz da kıyruk yağı katarak bir çerağ yapmamız lazım. Orijinali odur. Allah bu nuru herkese bir parça verdi. İnsanda var olan bu çerağı uyandırmamız gerekiyor. Mezarda yaktığımız mum da simgedir. Allah'ın nurunu temsil eder. Rahmete eren kişilerin cesedi toprağa ruhları aleme gider. Hasan Dede Veli de bu öğretileri anlatırdı **K1**.*

Hasan Dede Veli de zamanın Ali'sidir. Periyodik olarak her devirde bir Ali mutlaka gelmiştir:

*Camiinin duvarlarında semboller var. Burada güneş ve dünya var. Şurada bir kapı var, altta da bir kilidi var. Bir de şurada yıldız var, başka galaksileri gösteriyor. Bunların manası "Bütün evren dönmektedir. Bu evren bir gücün etrafında Yaratanın etrafında dönmektedir. Bunlar işaretler. Bunlar dönüyor sen neden duruyorsun, içeri gir de dön diyor bizlere. Semah. Bu dönmeye biz semah diyoruz sen de de ki kötü nefislerden ayrılıp iyiliğe dön manasını anla. Kapı ve kilide gelelim. Kapı, Hz. Muhammet'tir. Kilit, Hz. Ali'dir. Hasan Dede Veli böyle işletmiş bunları **K1**.*

Hasan dede üretmiş. Fazla geleni paylaşın, kalanı satın. Öbür ihtiyaçlarınızı onlarla karşılayın. Otman baba yani ateş adam. Geldiği bir bölgeye girmeden o köyün aşağı eteğinden bir ateş yakarmış. Uzaktan bakarlarmış, Otman Baba geldi derlermiş. Babalık var o yıllarda. Baba İlyas, Baba Mansur, Şeyh Bedrettinler vardır. Bunlar Anadolu'ya gelen ilk babaliler. Babalığı takip edenler. Sonra bu dedeler var. Bunlar halka yön verenler. Kalenderiler var. Onlar da hiç evlenmemiş, yalnız yaşayan veliler. Onlar kulağında küpe, kapri tarzı giyinen ayakları yalın dolaşan üstlerine çuval atan

velilerdir. Bu babaliler büyük aşiretleriyle haksızlığa karşı kafa tutmuşlar. Çünkü yönetimde sıkıntılar oluşmuş. Rüşvetler artmış” K1.

4.3. Gazi Âşık Hasan Dede'nin Âşık Kişiliği

Âşık edebiyatı, on beşinci asırdan sonra varlığını göstermiş gibi gözükse de İslam öncesinde de yuğ, sığır, şölenlerle başlamış bir edebiyattır. Âşık edebiyatında aruz uygulansa da genel olarak hece vezni kullanılır. Kafiye konusu ise yazılı edebiyattan farklı olarak kulak kafiyesi dikkatiyle oluşmuştur. Çalışmamız gereği âşık edebiyatının açıklamasını uzun tutmayacağız⁸.

XVII. yüzyıl, Türk halk edebiyatında âşıklık geleneğinin önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Bu yüzyıl, âşıklık geleneğinin hem biçim hem de muhteva açısından zenginleştiği, ustalıkla icra edilen şiir ve hikayelerin halk arasında büyük ilgi gördüğü bir dönemdir. “XVII. yüzyılın Osmanlı asker ocaklarından yetişen âşıkları olan Benli Ali, Gazi Âşık Hasan, Kâtibî, Kayıkçı Kul Mustafa, Köroğlu, Kuloğlu, Öksüz Âşık, Şâhinoğlu ve Üsküdârî, diğer âşıklardan daha fazla kahramanlık temalarına şiirlerinde yer vermektedirler” (Oğuz, 2021, s. 443). XVII. yüzyıl âşıkları hem bireysel yaratıcılıklarını hem de toplumsal olayları ve duyguları yansıtan eserleriyle dikkat çekerler.

XVII. yüzyılda âşıklık geleneği, Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş coğrafyasında, özellikle Anadolu'da, yaygın bir kültürel ifade biçimi olarak varlığını sürdürmüştür. Bu dönemde âşıklar, sadece sanatçı olarak değil, aynı zamanda toplumsal olayların tanıkları ve anlatıcıları olarak önemli bir rol oynamışlardır. Âşıklar, düğün, bayram ve diğer sosyal etkinliklerde şiirlerini icra etmişlerdir. XVII. yüzyıl, Türk halk edebiyatında birçok önemli âşığın ortaya çıktığı bir dönemdir. “Saim Sakaoğlu'nun bu yüzyılda yaşayan âşıklar olarak sunduğu 17 şair şunlardır: Âşık, Âşık Halil, Âşık Ömer, Benli Ali, Ercişli Emrah, Gazi Âşık Hasan, Gevherî, Kâtibî, Kayıkçı Kul Mustafa, Köroğlu, Öksüz Âşık, Sun'î, Şâhinoğlu, Üsküdârî, Yazıcı” (Oğuz, 2021, s. 443).

Gazi Âşık Hasan Dede, on altıncı veya on yedinci yüzyılda yaşadığı düşünülen bir halk şairidir. Gazi Âşık Hasan Dede'nin tam olarak ne zaman yaşadığı konusunda

---

⁸ Detaylı bilgi için bkz: Oğuz, M. Öcal, Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Grafiker Yayınları, 2000, Ankara.

kesin bir bilgi yoktur. “Yaşar Kalafat’ın 1. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyum bildirimlerinde vermiş olduğu tarih XVII. yy. dir. Ancak Hasan Dede’nin torunlarının elinde bulunan ve Nejat Birdoğan tarafından deşifre edilerek yayınlanan bir berata göre; Hasan Dede’nin bölgeye gelişi 1578- 79 tarihlerine rastlar. Hasan Dede’nin Anadolu’ya yetişkin olarak gelmiş olması kabul edilirse 1600’lerde yaşamış olması düşük bir varsayımdır. Bu bilginin doğruluğu da tartışmaya açıktır. Nejat Birdoğan Hasan Dede’nin Anadolu’ya gelişini 1562 tarihler. Bu nedenle 1529 yılında gerçekleştirilen 1. Viyana Kuşatmasına katılamayacağını yazmaktadır” (Gökbulut, 1996, s. 3).

Hasan Dede’yi diğer âşıklardan ayıran en önemli nokta aynı zamanda gazi unvanının bulunması ve hakkında anlatılan menakıpnameler olmasıdır. Kimi âşıklar hakkında çok sayıda kitaplar yayımlanırken kimi âşıklar hakkında eldeki bilgilerden ötürü yapılan çalışmalar az kalmaktadır. Gazi Âşık Hasan Dede de bunlardan biridir. Hakkında yapılan çalışmalar az olmakla birlikte kim olduğu konusunda da tartışılmaktadır. “Bazı araştırmacılar onun, Romanya sınırları içerisinde olan Tameşvar şehrinden olduğunu söylerken bazıları da bu kişinin Kırıkkaleli Alevi- Bektaşî şairi Hasan Dede ile aynı kişi olduğunu iddia etmiştir” (Şimşek, 1996, s. 258). Tahir Kutsi Makal; Gazi Âşık Hasan Dede ve Tameşvarlı Âşık Hasan’ın aynı kişi olduğunu savunurken Esmâ Şimşek bunu tespit edebilmek için tüm antolojilerin incelenmesi gerektiğinin, cönklerde yer alan Hasan mahlaslı tüm şiirlerin tespit edilmesi gerektiğinin altını çizmektedir.

Mehmet Fuad Köprülü de Gazi Âşık Hasan Dede ve Tameşvarlı Âşık Hasan’ın aynı kişi olduğunu varsayarak bir araştırma yapmıştır. Ona göre “İkinci Viyana muhasarasını takip eden bozgunlar esnasında, harplere iştirak etmiş ve müessir türkleriyle serhâd halkının derin elemelerini yaşatmıştır. M. 1686’da Budin’in sukutu hakkında aruz ile yazdığı şiir; imparatorluğun her tarafında ve hatta şehzadelerin meclislerinde okunurdu. Yine aruz ile divan şeklinde Belgrad’ın M. 1688’de sukutuna dair yazdığı Belgrad türküsü ile hece ile koşma tarzında yazdığı Tameşvar türküsü de çok müessirdir. M. 1695’de II. Sultan Mustafa Lugos kalesini zabdettiği sırada, orduda bulunan şairi huzuruna çağırarak şiirlerini sazla terennüm ettirmiş, çok takdir ederek paralar vermiş ve Tameşvar’ın Gönüllüyan-ı Yemin ocağından kırk akçe yevmiye tekaüt akçesi ihsan etmişti. M. 1699 müsahahasından sonra artık gazilik hayatından çekilen ve galiba yaşı da oldukça ilerlemiş olan derviş şair, Tameşvar civarında bir köye çekildi ve tarlasında karpuz yetiştirmekle meşgul oldu. Ölüncüye kadar iki senede bir Hacca giden bu derviş şairi, Bektaşî an’anesi, kendi evliyalari arasına idhal etmiş ve ona birtakım menkabeler isnat eylemiştir” (Köprülü, 1962, s. 129).

Gazi Âşık Hasan Dede’nin kim olduğu konusunda biz de Esmâ Şimşekle aynı görüşte olmakla beraber bunun tespitinin çok zor olduğunu düşünmekteyiz. Her hâlükârda Gazi Âşık Hasan Dede’ye ait olduğu düşünülen değerli şiirler

bulunmaktadır. Bundan dolayı bunu tespit etmeye odaklanmak yerine şiir varlığını tespit etmeye odaklanmanın daha doğru olacağı kanısındayız.

4.3.4. Şiirleri

Bu başlığın altında temel kaynak olan âşık edebiyatı antolojilerinde, Gazi Âşık Hasan Dede başlığı altındaki şiirler verilmiştir. Yer verilen şiirlerden önce örnek teşkil etmesi açısından cönklerden seçilen beş şiire yer verilmiştir. Kesinlikle Gazi Âşık Hasan Dede'ye ait olduğunu iddia edemeyeceğimiz bu şiirler Hasan ve Hasan Baba mahlaslı olup Alevi-Bektaşî inanç özelliklerini yansıtmaktadır. İncelediğimiz cönklerin arasında bulunan Hasan mahlaslı tecnis özelliği ve tecnis başlığı taşıyan şiirler, Gazi Âşık Hasan Dede'ye mâl olmuş şiirlerle içerik ve biçim yönünden tutarlılık ve benzerlik göstermediği için incelemeye alınmamıştır.

Çalışmamızda yer verdiğimiz şiirler için Mehmed Fuad Köprülü'nün Saz Şairleri, Ali Berat Alptekin ve Saim Sakaoğlu'nun Türk Saz Şiiri Antolojisi, Cahit Öztelli'nin Bektaşî Gülleri, İsmail Özmen'in Alevi-Bektaşî Şiir Antolojisi III. Cildi, Saadettin Nüzhet Ergun'un Bektaşî Kızılbaş Alevi Şairleri ve Nefesleri XII. cildi ve Halk Edebiyatı Antolojisi, Tahir Kutsi Makal'ın Âşık Hasan Dede kitabı, Metin Akar'ın Hasan Dede'nin Bir Dörtlüğünün Şerhi, Şükrü Elçin'in Halk Şiiri Antolojisi, Refik Ahmet Sevengil'in Yüzyıllar Boyunca Halk Şairleri, Ali Çevik'in Türk Halk Şiiri Antolojisi, Eflatun Cem Güney'in Halk Şiiri Antolojisi taranmıştır. Tespit edilen şiirler bir defa olacak şekilde çalışmaya eklenmiştir.

1.

Hamdullah lütfuyla İslam için kaldı pir
Kân-ı kerem ihsanı çok hem külli şey'in kadir

Evveli yok ahiri yok ilmi var eyledi
La-mekandır la-şirkdir la-vezirdir la-nazir

Heybet etse hake salar cihan şahın anda
Himmat etse pas-bâne giydirir atlas harir

Kimine vermiş gınayı kimine kılmış gedayı
Kimine keremler kalıp bahşeder tahtını serir

Ya İlahi ol Muhammed hürmetine kıl afvet
Rahmetinle yarlıgagıl affin umar bu fakir

Kapına varmaya asla yüzüm yoktur ey Kerim
Bu kulun şaşkın Hasan'a yine sensin dest-gir. (06 Mil Yz Cönk 61/11a)

2.

Cihânı anladım şöyle
Gönül sanki bir hâristan
Bekâ sanma sen azmeyle
Fenadır bu dehâristan

Eğer bay eğer gedâ
Vefasız bulmuş asla
Yıkılası fena dünya
Meşakkat kâr-bâristan

Bu dünya bir denî tezvîr
Halâsa çare yok tedbir
Bulunmaz bir basacak yer
... lemâristan

Vücudum olmadan berbat
İdegör taatin mutad
Bu can bir kuş ecel sayyad
Bu sahralar şikâristan

Hasan eydür sonun görsem
Hümâ gibi göğe ağsam
Nice bin yıl ömür sürsem
Âhir yolum mezaristan (06 Mil Yz Cönk 63/ 16a)

3.

Efendim, cihânda iptida kula,
Tanrı tarafından hidâyet gerek.
Hidâyete ermiş Mevlâ'sını bula,
Hulus-i kalp ile itikat gerek.

İtikatı tam eyle, bulasın iman
Hamdolsun Nebi'ye ol ahir zaman
Hem ihlâs ile var tut bir iman
Daima yedinde şeriat gerek.

Şeriat sahibi vâhidü'l-mutlak,
Hiç mahrum olur mu kim ki diye Hak
Aldanma cihâna sen behey ahmak
Mümin olanlara tarikat gerek

Tarikata girip olasın kâmil
Benim bu cevabım cümleye şamil
Herkesi eyle ilminde âmil
Anı fehmetmeye mârifet gerek

Mârifet olmayan nâşidir nâşi
Dünyavi uhrevi fenadır işi,
Gel Hasan gel zapt et şeş ile beşi
Her zaman kalbinde hakikat gerek (06 Mil Yz Cönk 63/13b; Özmen, 1993, s.
37)

4.

Şükür olsun ol Huda'nın demine
Hacı Bektâş Veli Sultan Balım var
Medh-i evsâfin alsam dilime
Hacı Bektâş Veli Sultan Balım var

Hoca Ahmed Yesevi anın pîridir
Velayeti tağ u taşı yürütür
Ol zat-ı pâkin gizli sırrıdır
Hacı Bektâş Veli Sultan Balım var

Bir güneştir doğdu âlem yüzüne
Bakan âşıkın nur görünür gözüne
Cümle erler niyaz kıldı özüne
Hacı Bektâş Veli Sultan Balım var

Dedim eydir biât edin ol erden
Muhabbet kohusun gelir seyirden
Cemâlinden ayırma bizi ... (Şâh-ı Merdan)
Hacı Bektâş Veli Sultan Balım var

Hasan Dedem yeryüzünde oturan
Rum'un abdallarına hizmet yetiren
Zemheride dost elmasın getiren
Hacı Bektâş Veli Sultan Balım var (06 Mil Yz Cönk 187/41a).

5.

Muhammed Ali kuluyuz
Ehl-i imanın gülüyüz
Hatt-ı ilm-ile toluyuz
Hayderîler derler bize

İmam Hasan mihr ü mâhım
Hakk'a gider doğru râhım
Şah Hüseyin padişâhım
Mevalîler derler bize

İmam Zeynel Abidin oldım
Özümde Bakır'ı buldum
Bir noktadan haber aldım
Caferiler derler bize

Yedinci Musa-yı Kâzım
Horasan Rızâ'ya tazim
Taki Naki iki gözüm
Alevîler derler bize

Askerin yolun izlerim
Sâhib-zamanı gözlerim
Gönlümde dahi özlerim
Seyyahîler derler bize

Cümle erenlerin başı
Hızır İlyas'tır yoldaşı
Münkir bize atar taşı
Kızılbaşlar derler bize

Hasan Baba virdim elim
Tövbeye gelmiştir dilim
Tîğ-bend ile bağlı belim
Bektâşîler derler bize (06 Mil Yz Cönk 187/27a)

6.

Ne çeker kulların serhâd ilinde

Bilinmez Hünkârım görülmeyince
Bunca memleketin kâfir elinde
Kaldı, inanmadın ayrılmayınca

Kimi şehîd oldu, kimi giriftâr
Kâfirin elinden inler zar zar
Estergon'la Budin, Eğre'yle Uyvar
Ele girmez Şâhım yorulmayınca

Gaziler başına takup çelengi
Kııardı Nemçe'yi, Macar frengi
Neylesün kulların edemez cengi
Hal-ü hatırları sorulmayınca

Hasan der göklere çıkmıştır ahım
Hudâ'm bağışlasun çoktur günahım
Temeşvar kal'asın bil Padişâh'ım
Vermeyiz kâfire kırılmayınca (Köprülü, 1962, s. 180; Makal, 1997, s. 51;
Güney, 1987, s. 49; Sevengil, 1965, s. 161-162; Elçin, 1988, s. 72; Mutluay,
1972, s. 160; Çelik, 2008, s. 126).

7.

Bugün ben bir güzel gördüm
Gül cemâli ala benzer
Çıkmış bahçede salınur
Boyu selvi dala benzer

Boyu uzun, beli ince
Memeler benzer turunca
Yanak lale, ağız gönçe
Kaşları hilale benzer

Bahçenizde biten bâdem

Sanma ki ben sana yâdem
Eğil gerdanından tadam
Abı şeker bala benzer

Bahçenizde biten üzüm
Sensin benim iki gözüm
Gerdanına yoktur sözüm
Bağdâdi merale benzer

Bahçenizde bülbül öter
Âşık Hasan yanup tüter
Siyah kakül gerdan örter

Lebi kevser bale benzer (Köprülü, 1962, s. 181; Sevengil, 1965 s. 164;
Alptekin, Sakaoğlu, 2006, s. 50-51, Mutluay, 1972, s. 162).

8.

Geldi düşman bağladı hep cümle rahım der Budin
Gelmeyen imdadıma çeksün günahım der Budin
Kalmışım küffar elinde yalnız zâr-ü zebûn
Ser çeküp burç-ü bedenden çıktı ahım der Budin

Olmuş idim bir zaman ben sedd-i islâm'a kilid
Nice canlar din yolunda uğruma oldu şehîd
Ta kıyamet haşrolunca kesmezem Hak'tan ümîd
Birgün ola açıla baht-ı siyâhım der Budin

Padişâhım meskenim küffara şâyan eyleme
Akıtıp çeşmim yaşın cismim de giryân eyleme
Bu hususta suç bulup kimseye bühtân eyleme
Ta ezelden böyle yazmıştır İlâh'ım der Budin

Gitti varım göz -göre düşmanlara oldu nasip
Ya İlahi sen kerem kıl zahmime gönder tabib

Hey yazık düşman elinde yıkılıp kaldı garib
Mescid-ü minberlerim, hep kiblegâhım der Budin

Der Hasan hiç bilmeyenler söyleşür efsânemi
Dîn-i İslam'ın içinden Hak tüketmiş dâneni
Sene bin doksan yedide zaptedip cephânemi
Nasîb oldu düşmana zırh-ü silahım der Budin (Köprülü, 1962, s. 182; Sevengil, 1965, s. 162-163; Mutluay, 1972, s.161; Çelik, 2008, s. 126).

9.

Bir zaman anama erlik eyledim,
Bir zaman hıfz etti pederim benim.
Bir zaman babama avretlik ettim,
Bir zaman taşıdı maderim benim.

Mevlâ'm izin verdi doğdum anamdan,
Ârif olan fehm eyliyor mânâdan,
Vücudumuz gelip geçti fenâdan,
Aşktan başka yoktur didarım benim

Piyâdeyim şimdi yoktur kardeşim,
Sırrım verip sır alacak sırdaşım,
Her nereye gitsem, size yoldaşım,
Yanımdan ayrılmaz kederim⁹ benim.

Kimisi işrette, kimi mihnette¹⁰,
Kimi rûşendedir, kimi zulmette,
Hasan Dede'm kusurum yok gayrette,
Bu kadarca imiş kaderim benim (Akar, 1997, s. 7-11; Özmen, 1993, s. 39).

10

Muhammed Hayder-i Ali hakkında

---

⁹ Ali Rıza Köseoğlu'nun neşrettiği metinde bu kelime "kaderim" şeklindedir.

¹⁰ Bu mısra Ali Rıza Köseoğlu'nun neşrinde "kimi işi işrette kimi mihnette" şeklindedir ve vezni bozuktur. Biz mısraı tamir ederek yukarıdaki şekle soktuk.

Biri ağ biri yeşil iki nur indi
Hünkâr Hacı Bektaş Veli hakkında
Kutb idi cihâna heman bir geldi

Şâh Hasan'a ağı verdi Muâviye
Mü'min olan Ehl-i Beyt'i tanıya
Kerbela'da İmam Hüseyin hani ya
Zahir Batın cümlesine bir geldi

İmam Zeynel çile çekti zindanda
Şâh Bakır'a kiriş taktılar handa
Halil'i nara attılar külhanda
Narı nur eyleyüb gülzâra geldi

İmam Cafer Kazım-ı Musa Rıza
Taki Naki şefaât ide bize
Askeri mehdi ol sahib-i feyze
Evveli nur ahır da sır geldi

Sefil Hasan Balım Sultan sadâsı
Âşıkâ verilen aşkın bâdesi
Hünkâr Hacı Bektaş Veli dedesi
Ehl-i Beyt'i sevenlere yar geldi (Ergun, 1944, s. 74-75; Makal, 1997, s. 67),

11.

Hayali gönlümde yadigâr kalan

Hünkâr Hacı Bektaş Ali kendidir
Dar ağacı üstünde namazın kılan
Hünkâr Hacı Bektaş Ali kendidir.

Ali'nin işleri daim sır ilen
Kisvetini kırmızıdan örünen
Nar içinde Cebrail'e görünen
Hünkâr Hacı Bektaş Ali kendidir

Aslan olup yol üstünde oturan
Selman idi ana nerkis getiren
Kendi cenazesin kendi götüren
Hünkâr Hacı Bektaş Ali kendidir

Musa kahramanın dine gönderen
Münkirin gözüne perde indiren
Doksan bin küffarı dine döndüren
Hünkâr Hacı Bektaş Ali kendidir

Yerlerin göklerin binasın düzen
Ak üstünde kara yazılar yazan
Engur şerbetini kırklara ezen
Hünkâr Hacı Bektâş Ali kendidir

Kul Hasan'ım var mı sözümde yalan
Münkirin gönlünü gümâna salan

Doksan günlük yolu kuşlukta alan

Hünkâr Hacı Bektaş Ali kendidir (Ergun, 1944, s. 75-76; Öztelli, 1997, s. 106, 107).

12.

Serime bir sevda geldi

Muhammed Ali'den beri

Yandı vücudum kül oldu

Ta Kalu Beli'den beri

Ali Fatıma Kanber'i

Arka tutmuşum anları

Sevdik on iki imamları

Atası pirinden beri

Hasan Hüseyin'i sevdim

İkrarım anlara verdim

Kâfirlerin putun kırdım

Halil-ür- Rahman'dan beri

Zeynel Abidin yolları

Açılmış gonca gülleri

Bakır imamlar serveri

Severim soyundan beri

Muhammed dünyaya geldi

Şu alem nur ile doldu
Hâcem İmam Cafer oldu
Okuram Kur'an'dan beri

Musâhibim Musa Kazım
Rıza'ya vardır niyazım
Kolumdadır Şâh Abbas'ım
Beslerim zamandan beri

Taki'den etek tutmuşum
Nâki sırrına ermişim
Askeri'den mey içmişim
Sarhoşum zamandan beri

Ben bir pınardan boşandım
İndim türaba döşendim
Mehdiden kılıç kuşandım
Çalarım zamandan beri

Kul Hasan'ım Hakk'a yalvar
Hak Muhammed Ali server
Sorarlarsa bizi erler
Geliriz divandan beri (Ergun, 1944, s. 76-77).

13.

Eşrefoğlu al haberi

Bağçe biziz gül bizdedir
Biz de Mevlâ'nın kuluyuz
Yetmiş iki dil bizdedir

Erlık midir eri yormak
Irak yerden haber sormak
Cennetteki ol dört ırmak
Coşkun akan sel bizdedir

Âdem vardır cismi semiz
Abdest alur olmaz temiz
Halkı dahl eylemek nemiz
Bilcümle vebal bizdedir

Arı vardır uçup gezer
Teni tenden seçüp gezer
Canan bizden kaçup gezer
Arı biziz bal bizdedir

Kimi sofî kimi hacı
Cümlemiz Hakk'a duacı
Resûl-i Ekremin tacı
Aba hırka şal bizdedir

Biz erenler çiçeğiyiz
Has bahçenin çiçeğiyiz

Hacı Bektaş köçeğiyiz

Edeb erkân yol bizdedir

Kuldur Hasan Dede'm kuldur

Ma'nayı söyleyen dildir

Elif Hakk'a doğru yoldur

Cim sorarsan dal bizdedir (Ergun, 1944, s. 77-78; Özmen, 1993, s. 35-36; Öztelli, 1997, s. 189-190; Güney, 1987, s. 79).

14.

Şunda bir güzele gönül düşürdüm

Uykuda yatırdım düş arasında

Leyl-ü Nehâr sevdasına şaşırdım

Kaldı kara bağrım taş arasında

Sen güzelsin; güzel, sana inandım

Aklımı aldırdım, meylim verdim

Öyle ki, abdalın, seyyahın oldum

Gezerim dağlarda kış arasında

Takrîr olsa sancağına yazılır

Sevdası serimde, bağrım ezilir

Ta'neylemen ben gedâyı gaziler

Dilim ne söylerse cuş arasında.

Bülbül âşık oldu gördü; gülüne

Canım kurban sevdiğimin yoluna

Hasan Dedem, girer dostun eline

Ara ki bulasın beş arasında (Makal, 1997, s. 52).

15.

Dersim bu; okudum Âmentübillah

Cümlenin derdine oldurur ilaç

İlacın gönderir fazlından ilah

Kaldığın gördün mü hiçbir kulun aç?

Aç komaz kulların, gönderir yarı

Düşürme gönülden sen ihtiyarı

Hele eyleyegör kalbeyin arı

Yaradan eylemez kimseye muhtaç

Muhtaç etmez bekle, kesbi mal ister

Âkil olanlarla hasbihal ister

Bilirsin kişiye hoş-kemal ister

Hıfzıyla kendini, hevalardan kaç.

Kaç fâni dünyadan uhrevî ara

Sen mazhar olasın lutf-u gaffara

Kul nice giriyor nefsi küffara

Nasihattır sana etme imtizaç

İmtizaç eyleme olasın kâmil

Benim bu cevabım cümleye şâmil

Cümleniz eyleye ilminde âmil

Hasan Dede sana her aç ihtiyaç (Makal, 1997, s. 53).

16.

Muhammed hatemin gözü seğriyor

Bir firkat geldi de kan ile doldu

Hasan, Hüseyin; anam diye ağlıyor

Fatma anam gözlerini süzünce

Gülizar alnına bir kara çekti

Zeliha cihazın üstüne çöktü

Zülfünün içinden bir kağıt çıktı

Fatma anam hüvve donu soyunca

Üç melâike hizmet-i Hakk oldu

Yudular da zezem ile pak oldu

Gökteki melekler dokuz saf oldu

Fatma anam namazına geçince.

Ulu melekler de halısın serdi

Bülbül bahçede gülşana konu

Muhammed, miraç'tan elini sundu

Fatma anam ağaç ata binince

Hasan Dede bunu böyle eyledi

Benim ne haddime, hocam söyledi

On iki yerden kandili yandı

Fatma anam çırasını yakınca (Makal, 1997, s. 54).

17.

Aşk elinde Nic'edeyim, neyerim

Medet, helak oldum nar'ın elinde

Neme sevineyim, neye güleyim

Gonca güller kaldı har'ın elinde.

Meyleyemez oldu bana talim

Zehir oldu gizli sırrı, batının

Arşa direk direk oldu tütünüm

Vücudum kül oldu nar'ın elinde.

Derdim yenilendi, bağrım deşildi

Yâr ile sürdüğüm demler düş oldu

Ellere yaz-bahar, bana kış oldu

Gönül mekân tuttu kar'ın elinde.

Hasan Dede der, mekânım elim

Çağlayıp deryâya karıştı selim

Yardan ayrılalı büküldü belim

Kaldım son gayretle ar'ın elinde (Makal, 1997, s. 55; Özmen, 1993, s. 39).

18.

Tekbir aldı, kıyam etti kandilde

Selbolup kandili turudu Őerde.
Dinle efendim; kaldık da kandilde
Ne suretle meşgul oldu bir yerde?

Secde kıldı, Halik'ini bir'ledi
Çar cihânda çar-pare nur parladı
Hak tecella kıldı o nur terledi
Nas, ne teferrüç etsin o nurda?

Nurdan daman kaç katre ter idi
Arş yok iken kaç yıl ol var idi
Hangi harfte kalem parladı yürüdü
Bin kelime devâ oldu her derde?

ÂŞık oldu bir kelime söyledi
Gavvas oldu kaç deryayı boyladı
Her birinde ne dem karar eyledi
Nur'a makam olan kaç idi per'de?

Hasan Dede'm eder, bedir oldu hilâl
ÂŞıklar sırrını etmezler ihtilâl
Ne tarzda kandili koydu Zülcelâl
Bir acayip esrârı görüdü burda (Makal, 1997, s. 56)

19.

Acep neden benim zâr'ı figânım

Gül yüzlü canânım düştü gönlüme
Leyl-ü nehar, sevdasında gezdiğim
Derdimin tabibi düştü gönlüme.

Dosttan cüdâ düştüm, ne olur halim
Acep visaline erer mi elim
Lâl-ü renk kırmızı gonca misalim
Sünbül-ü reyhanım düştü gönlüme.

Âşıkâ naz eder bakışı nazlım
Gülistana girmiş bülbül avazlım
Mestâne bakışlım, bir ela gözlüm
Kaşları kemanım düştü gönlüme.

Hasan Dede'm, her an doğup doyuran
Cemâlin görünce aklımı alan
Her sabah, her sabah çıkıp salınan
Servi hurimânım düştü gönlüme (Makal, 1997, s. 57; Özmen, 1993, s. 40)

20.

Nasihât bâbında bir cevâbım var
Nimet-i Yezdânı inkâr eyleme
Gir mesâiye sen ki, eyleme âr
Hem, kendi kendine zarâr eyleme

Bu sözüm kabul edip tutarsan

Bir cümlesine kendin katarsan
Bedesten kurup cevher satarsan
Kıymetini bilmezle pazar eyleme

Eğer ârif isen kulak ver sese
Duy da anlasana hissedenden hisse
Bir âdem ki senden bir şey istese
Bari vermez isen ikrâr eyleme.

Elde amelin yok, işin isyandır
Kişi kend'işine sonra pişmandır
Hasan Dede'm benlik fiili şeytandır
Cennet iken yerin sen nar eyleme (Makal, 1997, s. 58).

21.

Muhammed Ali'den ... işlenen işler
Derindir seçilmez gördüğüm düşler
Seneler savuştu ne zaman işler
Acep gelmez m'ola bahane ile

Zelzele olup da ün duyulunca
Onca belli olur, hem sarsılınca
Ol büyük camide cem kurulunca
Döner altun kadeh nur dolu ile.

Arzyledi sancağını, tuğunu

Biriktirdi gerçeklerin birini
Hasan ile Hüseyin 'in Bey'ini
Yürüyüş eyledi son kulu ile.

Zuhur edip yer yüzüne çıkınca
Haydari de çerağını yakınca
Hasan Dede, gülbengini çekince
Ali de gelecek Fatıma ile (Makal, 1997, s. 59).

22.

Feleğin bana ettiği
Seyreyle kanda düzüne
Evliyâlar yardım eder
Kendi halinde gezene.

Gökten melâikeler indi
İndi de pervâne döndü
Hep erenler yüz dönderdi
Yoldan, tarikten azana.

Elif de de be'ye başla
Nefsin kalasını taşıla
Hakk'a yarar bir işle
Bak sağda, solda yazana.

Bak bu öğüdü unutma

Kendi bildiğine gitme
Eldeki çöprü değıtme
Bak gözümdeki hazana.

Dedim; gönül gel varalım
Hak divanına duralım
Hele biz bizi görelim
Elde gezenden bize ne?

Hasan Dedem, kılmam karar
Hüda bir gün divan kurar
Bir kılı tam kırka yarar
Cümlesi girer mizana (Makal, 1997, s. 60).

23.

Şunda bir canâna gönül düşürdüm
Yanakları dönmüş nar danesine
İnmiş inmiş mâh yüzüne dökülmüş
Asılsam zülfünün her danesine

Tenhaca bulup da halim arz etsem
Dertliyem, derdime bir çare kılsam
Ol kiraz dudağın ağzıma alsam
Pek tutup asılsam gerdânesine.

Yüzünü görelî oldum serseri
Sim gümüşe benzer her yeri

Meydana getirmiş böyle güzeli
Aferin doğuran mert annesine.

Hasan Dede yar hayalin görürken
Naz ile niyâz ile yola giderken
Şurda bir dilberin methin ederken
Hicâbından döktü, ter, danesine (Makal, 1997, s. 61).

24.

Ahir bu dert beni yine götürür
Onulmaz yaralarım em em üstüne
Feryadım işiden aklın yitirir
Gitti hurrem, geldi gam gam üstüne.

Bir dilbere meyil verdim özümden
O da bîzar oldu benim sözümden
İk'ellerim gitmez oldu gözümden
Acizim silmeye, nem nem üstüne.

Dilberlerden vefâ gitti naz kaldı
Yandı ciğer, kebab oldu, köz kaldı
Zamanede asilzâde az kaldı
Şimdi doğmaktadır kem kem üstüne.

Hasan Dedem eder: zamane kemdir
Kötülerin sözü daima zemdir

Bir gün şâd olursam beş günüm gamdır

Sürülmez alemde dem dem üstüne (Makal, 1997, s. 62).

25

Sakî, sun, elinden bâde içelim

Gülüm sakî sun âheste âheste

Subha deĝin, kalk muhabbet edelim

Canım sakî, sun âheste âheste.

Cümle evliyâlar bâde içtiler

Ol mâsiva deryâsından geçtiler

Kırklar dahi âb-ı hayat içtiler

Gülüm sakî, sun âheste âheste

Muhammed Ali'den destur alalım

Varıp eşiğine yüzler sürelim

On iki bahçenin gülün derelim

Canım sakî, sun âheste âheste.

Hasan Dedem, aşk katarım yederken

İkilikten geçip bire giderken

Bugün pirimizden destur var iken

Gülüm sakî, sun âheste âheste (Makal, 1997, s. 63; Özmen, 1993, s. 37).

26.

Ey divâne gönül, bu lazım olan

Eyle kalbini saf, sen eyle insaf
İnsaf ehli olan söylemez yalan
Haram durur hilaf, hem beyhude laf!

Lâfi güzaf eyler biri birine
Bel bağlama şu cihânın varına
Yazılanlar gelir kulun serine
Tek kitap getirir sonunda sahhaf.

Muaf olur biraz demler görürsün
Yaradan'ın keremine erersin
Hacerül esved'e yüzün sürersin
Ehlibeytin tavaf, oku va Mushaf

Mushaf'da her derde dermân bulunur
Cümle müşkilatlar anda bilinir
Kimi nura, kimi nâra bürünür
Kimi ehli ağraf, söyledi Keşşâf

Keşşâf'ın her sözü olundu kabul
Ahli ağraf derler canana duhul
Hasan Dede: şeksiz, evladı Resul
Haşim Abdülmenâf yoktur ihtilâf (Makal, 1997, s. 64).

27.

Kul olana ne lazım divane gönül?

Hakk'a kulluk eyle her dem, her sabah

Çek elini, gel bu havadan çekil

İnd-i manevi'de olasin ıslah

Farza devam eyle, terk etme sakın

Evvel gör vâcibi, her zaman yakın

Şefaata sebep; sünnete yakın

Mestçe güzel gerek durur her sabah.

Gönlü meylettiren cihân varına

Kişinin bakarlar elde kârına

Bunları edersen yerli yerine

Bila-şüphe olur dahili felâh

Halis kula mahsus özünü yakmak

Akla sahip olup nefsi bırakmak

Fenâ'ya meyletme sen behey ahmak

Safabahşda mevcut, hayatta ferah.

Dini İslam kılmış şükreyleye gör

Hele cevaplarım fikreyle gör

Hasan, leyli, nihâr zikreyleye gör

Kelime-i tevhid cennette müftah (Makal, 1997, s. 65).

28.

Bel bağlama âşıkların sözüne

Dinlemezler anlamazlar kitabı

Kişi, benlik getirmesin özüne

Olur ana Yaradan'ın hitabı

Ora varacağız sorulmaz nesep

Anda belli olur kaç ise mezhep

Elbet mahşer günü istenir hesap

Var fikriyle vereceğin hesabı.

Kendini fikreyle: aslın bir meni

Ne tarikte gezen bilin, sen seni

Cefaya düşen, etme can ile teni

Bizler için vardır Hakk'ın azabı

Münafık olanların hali perişan

Felah bulur iyilere karışan

Cümle mümin olan olurlar rûşen

Anlara nasiptir Kevser şarabı

Hasan Dede haslar ile ülfeti

Var ise başında atan devleti

Enbiya, evliya buldu vuslatı

Hak Ref'etti ara yerden hicabı (Makal, 1997, s. 66).

-2-

Ben "elest bezmi"nde nûş ettim meyi,

Şükran geldim yine şükrân giderim.

Kem yanına varan olur mu iyi?

Tuğyan geldim yine tuğyân giderim.

Şu cihânda çok şey geldi başıma,

Bildirmediyim yâranıma, eşime,

Kendi maslahatım, kendi işime

Yeksan geldim, yine yeksân giderim.

Geçti ömrüm, dem sürmedim fenâda,

Ben halimi kime edem ifade,

Hikmetinden bahtım olmaz küşâde,

Pişman geldim, yine pişman giderim.

Bulamadım ben gibi kalbi mahzunu,

Bu aşktır söyleten şu mecnunu,

Döker oldum didelerden Ceyhun'u,

Giryan geldim, yine giryan giderim

Hasan Dede'm için harap olursa,

Herkes ettiğini anda bulursa,

Bir kefen var o da kısmet olursa,

Üryan geldim, yine üryan giderim (Özmen, 1993, s. 36).

29.

Ey divane gönül n'oldu?

Bilirim amma, ben bilmem...

Söyle başa neler geldi?

Bilirim amma, ben bilmem...

Ârif gerek fikretmeye,

Mâbuduna şükretmeye,

Şeyh gerektir zikretmeye

Bilirim amma, ben bilmem...

Yol erini yormak olmaz,

Eşik üste durmak olmaz,

Yolsuza yol sormak olmaz,

Bilirim amma, ben bilmem...

Ârif dili olmaz talan,

Saf gönülden çıkmaz yalan,

Kimdir giden, kimdir kalan

Bilirim amma, ben bilmem (Özmen, 1993, s. 37)

30.

Bir yavrunun hayalinde gezerim,

Ne amel işledin dünyaya gönül?

Rüzgârın muhalif esti, sezerim

Gemin baştan kara deryada gönül!

Ne bir bahtım var ne de yaran var,
Lokman olup ne yaramı saran var.
Dert gönderip dermânını veren var,
Gitme başka yere imdâda gönül!

Âşıkların işi cilvedir, nazdır,
Söyle cevâbını kâmile sezdir.
Böyle ağlamanın gülmesi tezdır,
Niçin düştün âh ü feryâda gönül!

Bakmaz mısın şu feleğin bendine?
Düşürüptür tuzağına, bendine.
Kâmilin kemâli yeter kendine,
Ne hacet ârifi irşâda gönül!

Tarikten çıkar mı hiç asil dede?
Kendime malumdur ettiğim nidâ.
Hasan Dede'm der ki “takdir-i Hudâ
Ya niçin karıştın imdâda gönül (Özmen, 1993, s. 38).

31.

Gönül melül olma, eyleme âhı
Âşıka ayrılık rüya gelmiştir.
Dinle nasihatim hubların şâhı,
Her dem ağlayanlar güle gelmiştir.

Bir gün arzularsın gonca gülleri,
Bülbül aşk elinden döker selleri,
Eser, dalgaları seher yelleri,
Sevdiğim zülfünü yola gelmiştir.

Her seher, her seher zâr eder bülbül,
Dilince metheder, sevdiğince gül,
Hem lale, menekşe, karanfil, sümbül
Cümlesi bu halde yola gelmiştir.

Ey sevdiğim! canım yoluna fedâ,
Affeyle günâhım, ey Bar-i Hudâ!
Hasan Dede'm daim eyleyip edâ,
Aşk ile serini vere gelmiştir (Özmen, 1993, s. 38).

32.

Böyle kurgulanmış bu yol ezelden,
Hep düşer tomurcuk güle efendim!
Haberin var ise ilm-i ezelden
Mevlâ'dan maksudun dile efendim!

Ey gönül! Aldanma, bu cihân fani
Önünü fikreyle, sonunu tanı.
Kişinin ettiği kalır mı yani
Herkes ettiğini bula efendim!

Bel bağlama zamanenin dostuna,
At umurun mukadderin üstüne
Nereye uzansa gelir destine,
Hak nazar ederse kula efendim!

Gel imdi, eyleyem sana bir takrir,
Yok olmaz, ne ise o olur takdir.
İster isen eyle bin türlü tedbir,
Nasip yoksa girmez ele efendim!

Alimin ilmine âşıktır varis,
Kah Arabî söyler, kahi de Faris
Hasan Dede'm der ki “İmanım dürüst
Vermezler rızkımı ele efendim (Özmen, 1993, s. 38-39).

33.

Döndür güneş yüzün, eya mahtaban,
Aklımı başımdan sel aldı, gitti.
Yüzbin mihnet ile ele getirdim,
Yâri ben büyüttüm el aldı gitti.

Sefanı çok sürdüm, çekeyim cevri,
Sana kem bakanın yok olsun devri,
Bir şâhin emsali, bir Şirin tavrı
Aklumda uyandı, yel aldı gitti.

Gönül senden usanmadı doymadı,
Zalim rakip beni benle koymadı,
Bülbüller çağırıştı, yavru duymadı,
Hasan Dede'm bağdan gül aldı gitti (Özmen, 1993, s. 40).

34.

Bilmem sarhoş mudur uykudan kalkmış
Taramış zülfünü gerdana atmış
Beyaz ellerine al kına yakmış
Dedim öpüşelim dedi ki yok yok

Dedim ki selvi nedir dedi boyumdur
Dedim bu güzellik nedir dedi soyumdur
Dedim bu cilveler dedi huyumdur
Dedim kucaklaşalım dedi ki yok yok

Dedim ölüm yok mu dedi aynımda
Dedim öz vebalim dedi boynumda
Dedim turunçlarım dedi koynumda
Dedim koklaşalım dedi yok yok

Dedim yanakların dedi gülümdür
Dedim kâküllerin dedi sümbülümdür
Dedim Garip Hasan dedi kulumdur
Dedim sarmaşalım dedi ki yok yok (Güney, 1987, s. 48; Sevengil, 1965, s. 165;
Mutluay, 1972, s. 165).

35.

Gelinin alnına Elif yazılmış
Elif'in alnına benler kazılmış
Azrail gelince başı bozulmuş

Kız iken sevdiğim sen değil misin?

Gelinin yüzünde ipek duvaklar
Hani adadığın bunca adaklar
Sultanî kireze benzer dudaklar
Kız iken sevdiğim sen değil misin?

Evinin önünde yürüdüm yoldan
Doğrulup bakmadım ar ettim elden
Yanaklar farksız katmerli gülden
Kız iken sevdiğim sen değil misin?

Âşık Hasan şu bahçenin düzüne
Halka halka sürme çekmiş gözüne
Gelin oldum diye bakmaz yüzüme
Kız iken sevdiğim sen değil misin? (Güney, 1987, s. 48-49)

36.

Dağda kulak verdim ben bir figana
Göreyim ne söyler şu Leyli Leyli
Sen gel dedin ben de geldim şu yana
Çekerim karşımda hu Leyli Leyli

Muhabbet zincirin eyledin çengel
Yolunu bağlıyor bir nice engel
Ben burda ölürsem üstüme sen gel
Gözümün yaşıyla yu Leyli Leyli

Belş çakmağını üstüme çaktın
Muhabbet ateşin başımda yaktın
Ne onmaz dertlere atıp bıraktın
Yandım sen yetiştir su Leyli Leyli

Gurbetlere düştü Mecnun gülâmın
Bari sen gelmezsen gönder selâmın
Başımızda sevda dilde kelâmın
Ezberimizdedir bu Leyli Leyli (Güney, 1987, s. 80)

37.

Senin yazın kışa benzer
Bir sevdâlı başa benzer
Çok içmiş sarhoşa benzer
Duman eksilmeyen dağlar

A dağlar ah ulu dağlar
Eşinden ayrılan dağlar

Serviye benzer meşesi
Del'olup aşka düşesi
Top top olmuş menevşesi
Burcu burcu kokan dağlar

A dağlar ah ulu dağlar
Eşinden ayrılan dağlar

Mor menevşe boynun eğmiş
Yapracığı suya değmiş
Yazın yeşil kemha giymiş
Kışın ak sadeli dağlar

A dağlar ah ulu dağlar
Eşinden ayrılan dağlar

Ben bu dağdan geldim geçtim
Boz bulanık suyun içtim
Ben yârimden ayrı düştüm

Gördünüz mü bakan dağlar

A dağlar ah ulu dağlar

Eşinden ayrılan dağlar

Yükseklerde yurdun mu var

Şahinlerin kurdun mu var

Bencileyin derdin mi var

Göz yaşları akan dağlar

A dağlar ah ulu dağlar

Eşinden ayrılan dağlar (Elçin, 1988 s. 73; Sevengil, 1965, s. 163; Elçin, 1988 s. 73; Mutluay, 1972, s. 163)

4.4. Gazi Âşık Hasan Dede Ocağı ve Türbesi Etrafındaki Uygulamalar

Bu başlığın altındaki derlenen inanış ve uygulamalardan ilk beş tanesi motif merkezli olarak incelenmiştir. Altı, yedi ve sekizinci inanışlar ise parçadan bütüne kavramı ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Türbe etrafındaki ritüeller genellikle dilek dilemek üzerinedir. Kasaba halkı herhangi bir isteğini türbeye gelip diledikten sonra gerçekleşmesi halinde adak kesmektedir. Bir diğer ritüel ise temas sihrine dayanmaktadır. Kutsi olarak kabul ettikleri nesnelere dokunduklarında, niyaz ettiklerinde bolluk ve berekete erişeceklerine inanmaktadırlar.

4.4.1. Sihri Uygulamalar

4.4.1.1. Dilek, Kurban ve Adak temelli uygulamalar

“Ben buranın tamirini yaparken bir aile geldi. İki bayan. Bunlar polis. Bunlara Allah her yere gitmeyi nasip etmiş ama çocukları olmuyormuş. Buraya geldi, ben de burada çalışıyordum. Ona buraya dua etmesini söylemişler çocuk için. Dediler ki işte bizim çocuğumuz olmuyor onlar da demişler ki abdestini al Hasan Dede'ye bir hayır işle gel. O da buraya geliyordu. Dua ediyor. Bu iki kişinin çocukları oluyor. Buraya geldiler tekrar. Biz buraya geldik dua ettik, bir erkek çocuğumuz oldu. İsmi Hasan koyduk. Ben ona şahit oldum. Hayır olarak da bana dört yüz beş yüz liralık ev eşyası aldı. Oradan biliyorum bunu” K4.

“Çocuğu olmayan iki bayan gelmiş buraya çocuk için. İki de duasını ediyor gidiyorlar. Giderlerken bayanın biri tuvalete oturuyor. Öteki diyor ki Dede'nin verdiği çocuğu düşürmeye mi oturdun oraya. Dalga geçiyor. Tuvalete oturan doğum yapamıyor öteki yapıyor. Rüyasına geliyor diyor ki sen hakkını kaybettin” K2.

“Bizim burada belediyede çalışan bir arkadaşımız var. Haydar Hasan diye biri. Çocuğu olmuyor. Geldiler dua ettiler. Haydar Dede'ye götürmüşler. Haydar Dede'nin ismini koydular. Haydar Umut diye koydular. Öyle oldu işte” K3.

“Buraya gelip de adak adayan birinin çocuğu olursa ve çocuğuna Hasan ismini koymazsa çocuk öbür tarafa gidiyor, ölüyor. Diyelim ki Ali Hasan, Hasan Hüseyin, Haydar, Ali Haydar, Hasan Haydar böyle bunları koymak zorundasın” K3.

“Hasan Dede’ye de Hacı Bektaşî Veli’ye adandığı gibi dilek dilenip adak adamır. Hasan Dede’de de bütün adaklar dağıtılır. Yılın herhangi bir zamanı yapılabilir. Annemin adak adayıp da dilediği her dilek kabul oldu. Her seferinde de kurban kestik. İlk dileği ev alabilmekti. Onu aldık. Sonraki dileği memur olmamdı. Şükür memur olarak atandım” K3.

Türk Halk Edebiyatında çocuksuzluk motifi, destanlardan menkıbelere kadar birçok anlatı türünde kendine yer edinmiştir. Çocuk, toplum için soyunu devam ettirendir. Bundan dolayı özellikle erkek çocuk sahibi olmak Türk toplumunda önemli bir yere sahiptir. Geçmişten bugüne çocuğu olmayan kişiler birçok yönteme başvurmuşlardır. Bu yöntemlerden biri de veli-dede ocağına gidip dilek dileyip adak adamaktır. Ocaklarda bunu dilemenin belirli şartları vardır. İlk olarak eğer çocuk olursa ismini Ali, Haydar, Satı, Satılmış gibi isimler koyacağını adamaktır. Aksi takdirde çocuk yaşamayacaktır. “Çocuk sahibi olmak için ocaklı ailelere müracaat etmenin dışında “ocak” olarak görülen türbeler ziyaret edilir. “Pîr”lerin ve “dede”lerin yattıkları ocakların bir kısmı, o pîrin ya da dedenin soyundan gelen ve dedelerinin şifa ve sağaltma yetilerine sahip oldukları düşünülen kişiler tarafından muhafaza edilir, ziyaretlerle bu kişiler ilgilenir. Bu yüzden halk sağaltımındaki ocaklı ailelerin bir kısmının kökleri, “pîr ocakları”nda aranır. Bir kısmının kökleri ise çok daha mazide kaldığı için veya “izinli olma” yoluyla “ocaklı” olunduğu için türbelerden bağımsız olarak görülmektedir. Bazı türbelerin etrafında ise ocaklı aileler olmadığı hâlde bu türbeler çeşitli hastalıkların tedavisi ya da çocuksuzluğa çare aramak için ziyaret edilirler” (Kumartaşlıoğlu, 2016, s. 323).

Destanlardaki çocuksuzluk motifi destan kahramanının olağanüstü doğumunu temsil ederken dini menkıbevi anlatılarda karşımıza çıkan adak yoluyla doğan çocuksuzluk motifi ise adağın yapıldığı kişinin kerametini kanıtlar niteliktedir. Bu değişim toplumun yaşadığı dini ve sosyal değişimlerle açıklanabilir. Anadolu’nun pek çok yerinde çocuğu olmayan insanlar türbelere, ocaklara giderek çocukları olması için adak adamaktadırlar¹¹.

“Hasan Dede, ziyaret edilen, murat dilenen ve adak adanan, kerametine ve evliyaliğine inanılan bir zattır. Her nevi murat için ziyaret ediliyor, mum ve kurban

---

¹¹ Detaylı bilgi için bkz: Kumartaşlıoğlu (2016), Satı, Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü, Konya, Kömen Yayınları, s. 317- 387.

adanyor. Ziyaretler ferden veya topluca da yapılmaktadır. Köy çocukları da topluca ziyaret ediyorlar” (Tanyu, 2007, s. 151).

Çocukları olduktan sonra ise adağını gerçekleştirmeyenler bir şekilde cezalandırılacaklarına veya çocuklarının öleceğine yani onlardan geri alınacağına inanmaktadırlar. Adak esasen bir taahhüttür. Yani bir kişi adakta bulunurken, genellikle adadığı şeyi tanrıya veya doğaüstü varlıklara sunacağına dair bir taahhütte bulunur. Bu taahhüt, adak adayan kişinin adaklarını yerine getirme yükümlülüğü altına girdiği anlamına gelir.

Adakların yerine getirilmemesi durumunda ise çeşitli olumsuz sonuçlarla karşılaşılacağına inanılır. Bu sonuçlar arasında hastalık, şanssızlık, işlerin ters gitmesi gibi durumlar bulunabilir. Bu nedenle, adakların tutulması ve yerine getirilmesi toplumda ciddi bir öneme sahiptir.

Türk halk edebiyatında adaklar ve adakların tutulmasıyla ilgili pek çok hikâye, destan ve efsane bulunmaktadır. Bu eserlerde adakların tutulmamasının sonuçlarına ve bu sonuçlardan kaçınmanın yollarına dair örnekler sıklıkla yer alır.

4.4.2. Temas sihri uygulanan uygulamalar

“Dün cemde (21.05.2022) dede asayı öptü dualadı. Öpmeden yanındakine vermedi. Bu asa Hz. Ali'nin asasıdır. Onu öptüğümüz zaman Hz. Ali'nin elini öpmeye niyaz ediyorsun. Mesela o asayı yerine yatıramazsın K3.

Hasan Dede'nin pabucuna dilek dileyip ellerimizi süreriz. K3.

Hasan Dede'nin türbesinin üzerindeki yeşil kumaştan bir parça alıp yanında taşırsan hem seni nazardan korur hem de bolluk bereket verir” K3.

Bu üç inanış da parçadan bütüne kavramıyla açıklanabilir. Bir bütünün parçası o bütünün kendini temsil eder. İlla parçası olmasına gerek de yoktur. Bir bütünlü temas etmiş bir parça da o bütünü temsil eder. Örnek verilecek olursa bundan dolayı halk biliminde okunmuş suyun bir parçası litrelerce suyu okunmuş suya çevirir; hacdan gelen insanın eline dokunmak yani “hacı eli öpmek” o el Kabe’ye dokunduğu için önemlidir.

Ali Duymaz, Balıkesir ve Çevresindeki Yatırların Fonksiyonları Açısından Bir Değerlendirme makalesinde bu konu için şunları söylemektedir “Vaktiyle temas halinde bulunan şeyler birbirinden ayrıldıktan sonra da tesirlerini devam ettirirler. Yani bir şahsın sağlığında yaptığı şeyler, o öldükten sonra bir uzvunda veya eşyasında devam eder. Parça bütüne aittir prensibinden hareket eden bu temas sihriyle ilgili uygulamalar da Balıkesir ve çevresindeki yatırlarda görülür. Meselâ yatırın başındaki

oyuktan geçme, ağrıyan başı yatırın penceresine sürtmek, türbe etrafındaki karınca gibi hayvancıkları yutmak, hastanın giyeceği gömleği bir gece yatırın üzerinde bırakmak, testiciler pirinden yardım ummak için bardak kırmak gibi” (Duymaz, 2000, s. 337-354).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuçlar

Bu çalışmada Kırıkkale ilinin Hasandede kasabasında türbesi bulunan Gazi Âşık Hasan Dede ele alınmıştır. Çalışma, alan araştırması yöntemiyle yapılmıştır. Derlemeler Hasandede kasabası ile sınırlandırılmıştır. Derlemelerde Gazi Âşık Hasan Dede ile ilgili menkıbeler, inanışlar ve uygulamalar saptanmıştır. Kaynak şâhıslar, genellikle aynı anlatıları ufak tefek farklarla anlatmıştır. Ancak tekrara düşmemek adına ayıklayarak incelenmiştir.

Çalışmamıza başlarken kendimize sorduğumuz ilk soru Tameşvarlı Âşık Hasan ile Gazi Âşık Hasan Dede'nin aynı kişi olup olamayacağı olmakla beraber ilerleyen zamanlarda bunu saptamanın çok zor ve uzun yıllar alacak bir çalışma olabileceği için bu sorunun cevabı bulunamamıştır. Bu konuyla ilgili kesin bir kanıya varmanın çok zor olacağı kanısındayız.

Çalışma boyunca kasabanın merkeze yakınlığı neticesinde orada bulunan halkın genç nüfusunun fazla olması; yaşlıların az olması sebebiyle birbirinden farklı anlatılar pek bulunamamıştır. Çalışmanın içine almasak dahi diğer köy ve kasabalardaki bazı kaynak şâhısların Hasan Dede ile ilgili bilgileri türbesi bulunan bir kişi demekten ileri gitmemektedir.

Bu çalışmada çoğunlukla menkıbe derlenmiştir. Bu menkıbeler Hasan Dede'nin yaşarken ve öldükten sonraki kerametlerini içermektedir. Menkıbelerde "Veli Kültü" yoğunluktadır. Hasan Dede, kasaba halkı için saygı duyulduğunda koruyucu; saygısızlık yapıldığında yahut adak gerçekleştirilmediğinde cezalandıran bir veli haline gelmiştir. Bu sebeptendir ki türbenin içine temizlik yapmak için girip çıkarken dahi görevli eğilerek girip, geri geri çıkmaktadır. Ardından inanış ve uygulamalar gelmektedir. Kasabada genç nüfus çoğunlukta olmasına rağmen türbe etrafındaki inanış ve uygulamalar aktif şekilde devam etmekle beraber bu uygulama ve inanışlar ibadetle iç içe geçmiştir. Türbeye genellikle çocuğu olmayanlar yahut bir isteği olup adak adamak isteyenler gelmektedir. Bu yönüyle Gazi Âşık Hasan Dede'nin

kasabadaki ve civardaki ağır basan tanınırlığı menkıbevi kişiliği üzerinedir. Âşıklığını sorduğumuzda genellikle cevap olarak yalnızca “Eşrefoğlu” şiiri hatırlanmaktadır. Şiirler başlığında temel antolojilerdeki Gazi Âşık Hasan Dede başlıklı şiirler araştırıldı.

Tüm bu gözlem ve değerlendirmeler sonucunda Gazi Âşık Hasan Dede'nin “Menkıbevi Kişiliği”, “Âşıklığı” ve çevresinde gelişen “İnanış ve Uygulamalar” derlenip incelenmeye çalışıldı. Hasandede kasabasında veli kültü hala devam etmekle beraber hafızalarda kalanlar yüzeysel denilebilir. Özellikle popüler kültürün bu kadar yoğun olduğu bir dönemde bu yüzeysel olan halk edebiyatı ve halk bilimi ürünleri de kaybolmakla karşı karşıya diyebiliriz.

5.2. Öneriler

Bu çalışma; popüler kültürün, teknolojik gelişmelerin, bireyselleşmenin etkisiyle yok olmakla karşı karşıya olan halk edebiyatı ve halk bilimi ürünlerini kayıt altına almak amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla başlanılan çalışma esnasında sahadaki halk edebiyatı ve halk bilimi ürünlerinin yüzeysel olduğu, uygulamalar devam etse dahi kökeni sorgulanmadan yapıldığı tespit edilmiştir. Sonuç kısmında da bahsettiğimiz gibi anlatılar birbirini tekrarlamaktadır ve zayıf bir durumdadır. Henüz kaybolmayan “Türk Halk Edebiyatı” ve “Halk Bilimi” ürünleri zaman kaybetmeden kayıt altına alınmalı ve incelenmelidir.

Gazi Âşık Hasan Dede isimli bu çalışma; Hasandede kasabasının Gazi Âşık Hasan Dede ile ilgili halk edebiyatı ve halk bilimi ürünlerini kaybolmadan kayıt altına almayı amaçlamaktadır. Çalışmamızın halk edebiyatı ve halk bilimi ürünlerinin hepsini derlemek gibi bir iddiası bulunmamaktadır. Bu çalışma, yeni çalışmalarla desteklenerek geliştirilmesi en büyük isteğimiz ve önerimiz olarak sunulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akar, M. (1997). Hasan dede'nin bir drtlgnn Şerhi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 8 (8), 7-11.
- Akarpınar, R. B. ve A. M. (2021). tekke-tasavvuf edebiyatı. M. Ö. Oğuz (Ed.), *Türk halk edebiyatı el kitabı* içinde (s. 546- 547). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Akçay, E. (2021) *Veli kültü bağlamında istanbul'da bulunan ziyaret yerleri ve türbeler üzerine bir inceleme*. YayınlanmamıŐ Yüksek Lisans Tezi. Edirne. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alptekin, A. B. ve Sakaoğlu, S. (2006). *Türk saz Şiiri antolojisi*. Ankara: Akçaağ Yayınları.
- Balaban, T. (2013). *Amasya efsane, menkabe ve memoratları (derleme- inceleme- metin)*. YayınlanmıŐ Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Birdoğan, N. (1992). Anadolu alevi ocaklarının kuruluşu, işlevleri, yayılmaları. *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve GeliŐtirme Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 8-12.
- Birdoğan, N. (1992). Hasan dede ve kasabası, Kırıkkale: Kırıkkale Hasandede Belediyesi.
- Çelik, A. (2008). *Türk halk Şiiri antolojisi*. İstanbul: TimaŐ Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2017). *Türk mitolojisinin ana hatları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Duymaz, A. (2000). Balıkesir ve çevresindeki yatırların fonksiyonları aşıından bir değerlendirme, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (4), 337-354.
- Duymaz, A. (2020). *Kolca kopuzdan kılca kaleme*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Düzgün, D. (2021). AŞık edebiyatı. M.. Oğuz (Ed.), *Türk halk edebiyatı el kitabı* içinde (s. 435-500). Ankara: Grafiker Yayınları.

- Ekici, M. ve Öger, A. (2007). Türklerde ocak kültü ve bu kültürün alevilik inancına yansımaları. 2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşılık Bilgi Şöleni, Ankara: Gazi Üniversitesi, s.1357-1369.
- Elçin, Ş. (1988). *Halk şiiri antolojisi*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Eliade, M. (2000). *Dinler tarihine giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Ergun, S. N. (1938). *Halk edebiyatı antolojisi*. İstanbul: İstanbul Devlet Basımevi.
- Ergun, S. N. (1944). *Bektaşî şairleri ve nefesleri*, 1-2. İstanbul: Maarif Kitaphanesi Matbaası.
- Ersal, M. (2013). *Alevi-bektaşî inanç sisteminde hiyerarşik yapı: çubuk havzası aleviliği örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 60.
- Gökbulut, G. Ö. (1996). Hasan dede ve hasan dede türbesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 9 (9), 101- 103.
- Güney, E. C. (1987). *Halk şiiri antolojisi*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Kaplan, M. (2019). *Türk edebiyatı üzerine araştırmalar 3-tip tahlilleri türk edebiyatında tipler*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kardaş, S. (2018). *Ali nihani'nin manzum hacı bektâş-ı veli velayetnamesi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kemaloğlu, A. F. (2016) *Kaygusuz abdal (alâeddin gaybî) menâkıbnâmesi ve velâyet-nâme- manâkıb- ı hünkâr hacı bektâş-ı veli'de mitoloji*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koçer E. F. (2018). *Günümüz âşık edebiyatında tasavvuf*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köprülü, M. F. (1962). *Saz şairleri*. Ankara: Güven Basımevi.
- Köprülü, M. F. (2014). *Edebiyat araştırmaları I*. İstanbul: Alfa Tarih.
- Kumartaşlıoğlu, S. (2016). *Türk kültüründe ateş ve ocak kültü*. Konya: Kömen Yayınları.

- Makal, T. K. (1997). *Aşık hasan dede*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Mutluay, R. (1972). *Türk halk şiirleri antolojisi*. Milliyet Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1983). *Alevi ve bektâşi inançlarının islam öncesi temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öğüt, S. (1996). Hacerülesved. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14 (14), 433-435. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hacerulesved>.(Erişim Tarihi: 14.05.2024)
- Özer, V. (2018). *Efsane ve halk hikayelerinde peygamberler ve veliler üzerine bir araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztelli, C. (1997). *Bektâşi gülleri*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2018). *Efsane araştırmaları*. Konya: Kömen Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (1980). *Anadolu-türk efsanelerinde taş kesilme motifi ve bu efsanelerin tip kataloğu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Sakaoğlu, S. (2022). *Türk efsaneleri*. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı.
- Sakaoğlu, S. ve Duymaz, A. (2017). *İslamiyet öncesi türk destanları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sevengil, R. A. (1965). *Yüzyıllar boyunca halk şairleri*. İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Şimşek, E. (1996). Aşık hasan dede üzerine yeni tespitler. *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi*, 186 (186), 256- 263.
- Şimşek, E. (2018). Kadirli (osmaniye) ve çevresinde hasan dede ile ilgili inanış ve menkıbeler . *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektâşilik Sempozyumu*, Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 519- 534.
- Tan, N. (2003). *Folklor (halk bilimi) genel bilgiler*. İstanbul.
- Tanyu, H. (1968). *Türklerde taşlarla ilgili inanışlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Tanyu, H. (2007). *Türkiye'de adak ve adak yerleri*. Ankara: Cantekin Matbaası.

http-1:

<http://www.kirikkale.gov.tr/jeolojik-yapi-iklim> (Erişim Tarihi: 12.03.2024)

http-2:

<http://www.kirikkale.gov.tr/tarihce> (Erişim Tarihi: 11.03.2024)

http-3:

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kirikkale/genelbilgiler>

(Erişim Tarihi: 11.03.2024)

EKLER

EK-1. Kaynak Kişi Listesi

K1: Mustafa Kemal Demirhan, 1958, lise mezunu, belediye emeklisi.

K2: Tamer Demirhan, 1964, lise mezunu, emekli.

K3: Gamze Özcan, 1983, üniversite mezunu, memur.

K4: İlhan Demirhan, 1955, lise mezunu, emekli bankacı.

K5: Ümmühan Hanım (soyadını ve doğum tarihini vermek istemedi), ortaokul mezunu, ev hanımı.

K6: Yeter Ölçer, 1964, ortaokul mezunu, işçi.

